

Publiceringsår 2018

Skolbiblioteket som pedagogisk resurs

Kvalitetsgranskningsrapport

Diarienummer: 400:2016:11433

Foto: Ryno Quantz

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
Vad har Skolinspektionen granskat.....	5
Viktigaste iakttagelserna.....	6
Skolinspektionens slutsatser.....	7
Inledning	8
Bakgrund	8
Syfte och frågeställningar	9
Granskningens genomförande	10
Begreppsförklaring	10
Kvalitetsgranskningens iakttagelser	12
Skolbiblioteket som integrerad del i den pedagogiska verksamheten.....	12
Rektors ansvar för en väl fungerande samverkan mellan skolbibliotek och lärare.....	17
Utvecklingsområden på skolorna	19
Positivt exempel från skolor	20
Avslutande diskussion	21
Bristande likvärdighet – konsekvenser för eleverna	21
Bristande samverkan och integrering i den pedagogiska verksamheten – konsekvenser för eleverna	23
Rektors ansvar	25
Avslutningsvis	25
Referenser	27
Bilaga 1 – Urval och metod.....	29
Bilaga 2 – bedömningsmatris.....	30
Bilaga 3 – Referenspersoner.....	38
Bilaga 4 – Författningsstöd	38

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot skolors insatser för att arbeta med skolbibliotek som pedagogisk resurs. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 20 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Projektledare och rapportskrivare för denna kvalitetsgranskning har varit Anna Wide, undervisningsråd vid Skolinspektionen i Göteborg.

Helén Ängmo
Generaldirektör

Maria Wassén
Avdelningschef

Sammanfattning

Skolbiblioteket har en viktig pedagogisk uppgift i att stödja och bidra till elevers lärande i många ämnen. Att kunna läsa, skriva och ha digital kompetens är en förutsättning för lärande, en demokratisk rättighet och viktigt för att kunna vara en aktiv samhällsmedborgare.

Forskning visar att skolbiblioteket kan utgöra en betydelsefull pedagogisk resurs som bidrar till elevers lärande. Några förutsättningar är särskilt viktiga för att skolbiblioteket ska kunna bidra till att utveckla exempelvis elevernas språkutveckling, läsförmåga och informationskompetens. Dessa är att det finns tillgång till skolbibliotekarie, att samverkan sker mellan skolbibliotekarie och lärare, samt att skolbiblioteket har legitimitet i skolan och stöd från skolledningen. Vidare behövs relevanta digitala och fysiska resurser samt att skolbibliotekets lokal är ändamålsenlig utifrån olika elevgruppers behov. Enligt Skolinspektionens bedömning finns det emellertid flera signaler som visar att skolbibliotek inte används som en pedagogisk resurs eller integreras i skolans undervisning i alla ämnen.

Skolinspektionen har inte tidigare genomfört en tematisk kvalitetsgranskning fokuserad på skolbibliotekens arbete, men tidigare granskningar inom olika ämnen visar på brister när det gäller flera centrala faktorer av betydelse för skolbiblioteks verksamhet. Till exempel har tidigare framkommit att:

- skolor varken har ett eget skolbibliotek eller ett närliggande bibliotek, vilket innebär att elever saknar tillgång till skolbibliotek
- rektor inte ger tillräckliga förutsättningar för skolbibliotekets verksamhet och att skolbibliotekarie saknas eller inte har tillräcklig kompetens
- skolbibliotekets resurser är begränsade och att skolbiblioteket inte är tillräckligt synliggjorda som pedagogisk resurs
- det finns brister i samverkan mellan skolbibliotekarier och lärare.

Alltså finns det risk för att eleverna inte får tillräcklig tillgång till texter, litteratur och databaser som är anpassade till deras behov och som skulle kunna bidra till deras lärande. Källkritik och digital kompetens är viktiga förmågor i en allt mer digitaliserad omvärld och för att fostra aktiva samhällsmedborgare som värnar om det demokratiska samhället.

Mot denna bakgrund har Skolinspektionen genomfört en granskning av Skolbiblioteket som pedagogisk resurs. Huvudfrågan för granskningen är inte om det finns tillgång till skolbibliotek eller ej – detta undersöks i Skolinspektionens tillsyn. I denna granskning fokuserar vi på kvalitet i skolbibliotekens arbetssätt.

Vad har Skolinspektionen granskat

Skolinspektionen har genomfört en kvalitetsgranskning om, och hur, skolor använder skolbiblioteket som en pedagogisk resurs för att främja elevernas lärande.

I skollagen finns ingen närmare precisering av vad som kännetecknar ett skolbibliotek. Propositionen till skollagen anger följande: "Med skolbibliotek brukar vanligtvis avses en gemensam och ordnad resurs av medier och information som ställs till elevernas och lärarnas förfogande och som ingår i skolans pedagogiska verksamhet med uppgift att stödja elevernas lärande".¹

¹ Prop. 2009/10:165 s. 284.

Skolbiblioteket har en utpekad roll i den reviderade läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet både när det gäller att stärka elevernas språkliga förmåga och den digitala kompetensen.² Detta är viktigt för att öka elevernas förutsättningar att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. Men också för att det är kompetenser och förmågor som behövs för att eleverna ska kunna vara aktiva samhällsmedborgare som värnar om det demokratiska samhället. Skolinspektionen vill påtala att denna revidering av läroplanen inte är tvingande förrän från och med den 1 juli 2018, men den får användas från och med den 1 juli 2017.

Granskningsbesök har genomförts i 20 grundskolor, såväl kommunala som fristående.³ Granskningen har varit inriktad på arbetet i årskurserna 4–6. Vid granskningsbesöken har intervjuer med rektor, lärare, skolbibliotekarie⁴ och elever genomförts. Skolinspektionen har också besökt skolbibliotekets lokaler. En förutsättning för att ingå i granskningen har varit att skolorna uppger att de har skolbibliotek.

Viktigaste iakttagelserna

Hur skolbiblioteksverksamheten bedrivs och används varierar både mellan de 20 skolor som ingår i granskningen och inom enskilda skolor. Skolinspektionen har identifierat utvecklingsområden på 19 av de 20 skolor som ingått i granskningen.

Granskningen visar att de skolbibliotek som ingår sällan fullt ut är en integrerad del i den pedagogiska verksamheten i skolan. I en majoritet av de granskade skolorna används inte skolbiblioteket på ett likvärdigt sätt med utgångspunkt från elevernas behov för att stötta deras lärande.

- Det är stor variation mellan skolorna när det gäller beståndet av böcker och media.
- Det varierar mellan skolor vilken utbildning skolbibliotekarien har, hens anställningsgrad och avsatt tid för arbete med skolbiblioteket.
- Skolbiblioteken är i låg utsträckning en integrerad del av skolornas pedagogiska arbete. Skolbibliotekets verksamhet blir något som ligger utanför ordinarie verksamhet.
- Skolbiblioteken används främst inom delar av svenskämnet. Fler ämnen, till exempel musik och samhällskunskap, skulle kunna stöttas av skolbibliotekets verksamhet. Det varierar således vilka lärare som använder skolbiblioteken.
- Flera skolbibliotek stärker inte elevernas medie- och informationskunnighet (MIK) eller förmåga att vara källkritiska. Det finns en osäkerhet på skolorna om hur skolbibliotekets arbete med att stärka elevernas digitala kompetens ska genomföras.
- Rektor tar oftast ansvar för skolbibliotekets fysiska förutsättningar såsom lokaler, mediebestånd samt bemanning.
- Vid ett flertal av skolorna tar rektor inte ansvar för att skolbiblioteket ska vara en integrerad del av skolans hela pedagogiska verksamhet. Till exempel saknas ofta strukturer för att skolbibliotekarie och lärare ska kunna planera för att tillsammans genomföra undervisningen.
- Värdegrundsarbete och jämställdhetsarbete har en nedtonad och ofta oreflekterad roll i skolbibliotekens verksamhet. Skolbiblioteken fångar till exempel inte alltid könsstereotypa läsmönster eller visar på fler möjliga läsoplevelser oavsett könstillhörighet.

² SKOLFS 2017:11 revideringen träder i kraft den 1 juli 2017 och får tillämpas på utbildning redan från den 1 juli 2017 och ska tillämpas första gången på utbildning som påbörjas efter den 30 juni 2018.

³ I bilaga 1 anges de skolor som ingått i kvalitetsgranskningen.

⁴ Skolbibliotekarie är inte en officiell titel på en yrkeskategori. I granskningen använder Skolinspektionen benämningen ”skolbibliotekarie” för den person som av rektor har ett utpekad ansvar för skolbiblioteket.

- Elever med annat modersmål får ofta inte tillgång till relevant litteratur på sitt modersmål med hjälp av skolbiblioteket.
- Det är vanligt att skolbiblioteket inte är synligt i skolans kvalitetsarbete.
- Utmärkande för de skolbibliotek där verksamheten tydligt stöttar elevernas kunskapsutveckling är att rektor är väl insatt i skolbibliotekets verksamhet och ger förutsättningar för att skolbiblioteket ska kunna fylla en funktion i skolans pedagogiska verksamhet.

Skolinspektionens slutsatser

En majoritet av de granskade skolorna behöver utveckla arbetet för att skolbiblioteket ska vara en integrerad del av skolornas pedagogiska arbete. Detta innebär bland annat att skolbibliotekets verksamhet behöver utvecklas så att den utgår från elevers och elevgruppers behov. Förutsättningar för samverkan mellan lärare och skolbibliotekarier behöver stärkas avseende tid, medvetenhet om varandras uppdrag och kompetens. Kompetensen på skolorna om hur skolbiblioteket kan vara en resurs i samtliga skolämnen behöver stärkas.

Rektorer behöver ta ett större ansvar för hur skolbiblioteket ska kunna vara en integrerad del av skolans arbete och för förutsättningar för samverkan. Skolbibliotekets verksamhet behöver synliggöras och utvecklas som en del av det systematiska kvalitetsarbetet.

Skolbibliotekets arbete med elevernas digitala kompetens behöver stärkas och tydliggöras. I en samtid där förväntningar och krav på att kunna söka och värdera information är avgörande för såväl individers som samhällets utveckling är skolbibliotekets uppdrag att stärka den digitala kompetensen extra viktigt.

Skolbiblioteket behöver involveras mer i värdegrundsarbetet. Det finns skolor i granskningen som har stora problem med studiero där skolbiblioteket trots detta inte är en del av det kontinuerliga värdegrundsarbetet.

När det gäller jämställdhetsarbetet behöver skolbiblioteket utveckla arbetet. De behöver gå vidare från att "fånga" flickor och pojkar i litteratur som är könsstereotyp, till att analysera den egna verksamheten samt skaffa sig strategier för hur arbetet ska gå vidare för att undvika att eleverna fastnar i könsstereotypa mönster.

Skolinspektionen kan konstatera att kompetensen kring hur skolbibliotek kan stödja elevernas lärande och övriga utveckling generellt behöver höjas.

Inledning

Bakgrund

Skolbiblioteket har en viktig pedagogisk uppgift i att stödja och på olika sätt bidra till elevers lärande. Att kunna läsa och skriva är en förutsättning för i princip allt lärande samt en demokratisk rättighet och en förutsättning för att kunna vara en aktiv samhällsmedborgare. Skolbibliotekets pedagogiska uppgift handlar om mer än att stimulera och stödja läs- och skrivundervisning. Skolbiblioteket kan också vara en pedagogisk resurs i många andra ämnen och dessutom utgöra ett stöd i lärares arbete med att stärka elevers kompetenser när det gäller informationssökning och källkritik. I den reviderade läroplanen står det att det är rektors ansvar att skolbiblioteket används som en del i undervisningen för att stärka elevernas språkliga förmåga och digitala kompetens.⁵

Enligt Skolinspektionens bedömning finns det emellertid flera signaler, forskning och tidigare granskningar som visar att skolbibliotek inte används som en pedagogisk resurs eller integreras i skolans undervisning i alla ämnen. Mot bakgrund av detta och för att synliggöra skolbibliotekens möjligheter som pedagogisk resurs har denna granskning genomförts.

Tidigare forskning och granskningar

Cecilia Gärdén, tidigare lektor vid Bibliotekshögskolan i Borås, har på uppdrag av Kungliga biblioteket och som en del i arbetet med att ta fram en nationell biblioteksstrategi,⁶ tagit fram en forsknings- och kunskapsöversikt över *Skolbibliotekets roll för elevers lärande* som refereras nedan. Rapporten går igenom empiriska studier om skolbibliotek mellan åren 2010 och 2015. I rapporten redogörs för flera internationella studier, forskning som visar på följande framgångsfaktorer för att skolbibliotek ska fungera som en pedagogisk resurs som bidrar till elevers lärande:

- Skolbiblioteket är bemannat med kvalificerad skolbibliotekarie.
- Skolbiblioteket erbjuder ett brett och varierat utbud av resurser.
- Det finns ett väl fungerande samarbete mellan skolbibliotekarie och lärare där de olika yrkeskategoriernas specifika kompetens tillvaratas.⁷

En viktig slutsats från flera studier i denna översikt är alltså att skolbibliotek med en kvalificerad bibliotekarie, ett brett och varierat utbud av böcker och andra medier samt ett fungerande samarbete mellan lärare och bibliotekarie gagnar elevers lärande. Det är centralt att det finns en skolbibliotekarie som tillsammans med lärare i olika ämnen kan bedriva ett aktivt planerat samarbete. Samarbetet kan omfatta till exempel urval och tillgång till litteratur, informationsteknik och andra medier, genomförande av teman och användande av olika metoder och verktyg. Ett uttalat kvalitetskrav på biblioteksverksamheten är att den ska vara anpassad till elevernas behov för att möta olika elevgrupper. Forskning visar också att skolbiblioteken spelar särskilt stor roll för elever som har behov av stödinsatser för att klara sin skolgång. En viktig förutsättning för att skolbiblioteket ska fungera som en pedagogisk resurs i undervisningen är att rektor på olika sätt ger förutsättningar och stöd för skolbiblioteket. Det kan

⁵ SKOLFS 2017:11 Revideringen träder i kraft den 1 juli 2017 och får börja tillämpas redan från och med den 1 juli 2017 och ska tillämpas på utbildning som påbörjas efter den 30 juni 2018.

⁶ Kulturdepartementet har gett i uppdrag till Kungliga biblioteket att i samråd med Skolverket och andra berörda myndigheter samt representanter för skolhuvudmännen göra en analys av vilka utvecklingsbehov som finns för skolbiblioteken för att de i ökad grad ska kunna främja språkutveckling och stimulera till läsning. Uppdraget ska slutredovisas senast 1 mars 2019.

⁷ Gärdén, Kungliga biblioteket (2017).

ske genom exempelvis organisering, planering och resurser för att skolbiblioteket ska bli en naturlig del i skolverksamheten.⁸

Skolverket skriver att eftersom digitala medier blir vanligare i undervisningen är det också viktigare att kunna hantera och kritiskt värdera källor i undervisning och skolarbete. Skolverkets it uppföljning (2015) visar att var fjärde grundskollärare inte tar upp källkritik på internet i undervisningen.⁹

Skolinspektionen har inte tidigare gjort någon kvalitetsgranskning som fokuserat särskilt på skolbibliotek. Däremot har skolbiblioteken ingått som en del i flera olika kvalitetsgranskningar av läsundervisning. Dessa granskningar pekar på vikten av att skolbiblioteket utgör en integrerad del av undervisningen, att personal i skolbiblioteket bistår i att välja material och medier utifrån elevernas intressen och förutsättningar och att det finns en samverkan mellan bibliotekarie, lärare och rektor i planering av undervisningen. Granskningarna visar att skolbiblioteken inte används som en pedagogisk resurs i den utsträckning som de skulle kunna göra och att det saknas fokus på att möta olika elevgrupper.¹⁰

I Skolinspektionens regelbundna tillsyn granskas skolbibliotek på huvudmannanivå och på skolenhetsnivå.¹¹ Tillsynen visar till exempel att böcker är inaktuella och att skolbiblioteken inte innehåller en tillräcklig variation och omfattning av litteratur och andra medier för att kunna stödja elevernas lärande.¹² Tillsyn visar även på exempel där de böcker som finns i skolbiblioteken inte täcker olika elevers behov utifrån exempelvis ålder.¹³ Vidare visar vår tillsyn att det ibland saknas anställda skolbibliotekarier eller personal i skolbiblioteket och att elever och lärare därför inte använder sig av skolbiblioteket. Skolbiblioteket används mer som ett grupprum eller förråd.¹⁴ Det finns exempel på att skolbibliotek endast används i något enstaka ämne och inte alltid aktivt i undervisningen utan mer i form av att låna klassrumsuppsättningar.¹⁵

Det finns med andra ord olika indikationer på att skolbiblioteket inte används som en pedagogisk resurs för att stödja elevernas lärande och kunskapsutveckling. Den sammantagna bilden visar att risken är stor för att skolbiblioteket inte i tillräcklig utsträckning är synliggjort och använt som pedagogisk resurs i elevers lärande med utgångspunkt i deras olika behov och förutsättningar. Mot bakgrund av ovan beskrivna problembild har denna granskning genomförts.

Syfte och frågeställningar

Syftet med kvalitetsgranskningen har varit att granska om och hur skolan använder skolbiblioteket som en pedagogisk resurs för att främja elevers lärande. Granskningen avser grundskolans mellanstadieår.¹⁶ Utifrån syftet och de ovan beskrivna kvalitetsriskerna har granskningen följande frågeställningar:

- I vilken utsträckning använder skolan skolbiblioteket som en integrerad del i den pedagogiska verksamheten?
- I vilken utsträckning tar rektor ansvar för en väl fungerande samverkan mellan skolbibliotek och lärare?

⁸ Ibid.

⁹ Skolverket (2016).

¹⁰ Skolinspektionen (2011, 2012, 2015).

¹¹ Regelbunden tillsyn av grundskolor, gymnasieskolor, grundsärskolor och gymnasiesärskolor.

¹² Skolinspektionens beslut (dnr 2015:4686, 2015:8691, 2015:8997, 2015:9164, 2015:9853, 2016:4394, 2016:10364).

¹³ Skolinspektionens beslut (dnr 2015:9565).

¹⁴ Skolinspektionens beslut (dnr 2015:8997, 2016:4984).

¹⁵ Skolinspektionens beslut (dnr 2015:8997, 2015:10011, 2015:4875).

¹⁶ 1 juli 2018 träder bestämmelser om en stadiindelad timplan i kraft i skolförordningen (2011:185). Begreppen lågstadium (årskurs1–3), mellanstadium (4–6) och högstadium (7–9) återförs därmed i skollagen (2010:800). Jfr 10 kap. 3§.

Granskningens genomförande

I denna kvalitetsgranskning har Skolinspektionen granskat 20 skolor i 19 kommuner.¹⁷ Urvalet är stratifierat och har gjorts bland skolor som har ett skolbibliotek. 15 av skolorna har valts ut slumpmässigt och fem har valts ut med bakgrund av Skolinspektionens erfarenheter som indikerat att skolorna skulle kunna ha väl fungerande skolbibliotek. Både kommunala och fristående skolor har omfattats av granskningen. Granskningen har avgränsats till mellanstadiet.

Inför Skolinspektionens besök på skolorna har rektor besvarat ett frågeformulär som berör skolbibliotekets verksamhet. Varje skola har besökts under en till två dagar. Vid besöken på de granskade skolorna har intervjuer genomförts med elever, lärare, skolbibliotekarie och rektor. Inspektörerna har genomfört besök i skolbiblioteket och granskat aspekter såsom var skolbiblioteket är placerat i skolans lokaler, vilken typ av medier det finns och hur tillgängligt det är för eleverna. För att säkerställa likvärdighet i Skolinspektionens bedömningar har gemensamma intervjuguiden och bedömningsmatris använts vid samtliga besök. Efter genomfört besök har ett beslut med Skolinspektionens bedömningar och identifierade utvecklingsområden fattats för varje verksamhet.

Vid tillsyn bedömer Skolinspektionen främst tillgången till skolbibliotek. I denna granskning har vi undersökt hur väl skolbiblioteken arbetar.

Skolinspektionen har tagit fram kvalitetskriterier utifrån styrdokument och forskning.

Följande punkter har bedömts:

- Skolbibliotekets verksamhet är på ett likvärdigt sätt en integrerad del av skolans undervisning och främjar elevers lärande och utveckling.
- Skolbiblioteket stärker elevernas läsförmåga och läsintresse.
- Skolbiblioteket stärker elevernas medie- och informationskunnighet (MIK) samt förmåga att vara källkritiska.
- Rektor tar ansvar för skolbiblioteket som pedagogisk resurs.
- Rektor tar ansvar för att personalen har tillräcklig kompetens.
- Rektor ger förutsättningar för en väl fungerande samverkan.

För varje bedömningspunkt har indikatorer och förtydligande exempel tagits fram för att underlätta och konkretisera vad som ska bedömas. Detta material finns samlat i en bedömningsmatris.¹⁸

Begreppsförklaring

Skolbibliotekarie – Skolbibliotekarie är inte en officiell titel på en yrkeskategori. I granskningen använder Skolinspektionen benämningen "skolbibliotekarie" för den person som av rektor har ett utpekat ansvar för skolbiblioteket. Det varierar vilken utbildning den personal som har ansvar för skolbiblioteket har, det finns inte något formellt krav på deras utbildning. Fackutbildade bibliotekarier har en utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap på kandidat- eller masternivå.

Skolbiblioteksansvariga lärare – Lärare som är anställda på skolan och som har ansvar för skolbiblioteket till delar av sin tjänst. De har ofta inte en bibliotekarieutbildning men en lärarutbildning.

Medie- och informationskunnighet (MIK) – MIK är ett brett spektrum av kunskap och färdigheter om medier och information, där förmågan att kritiskt värdera olika källor är central. Skolinspektionen har i

¹⁷ Se bilaga 1.

¹⁸ Se bilaga 2.

denna granskning valt att använda begreppet MIK kombinerat med källkritik för att ytterligare accentuera vikten av ett källkritiskt förhållningssätt.

Fake news / Fejknyheter – En sorts bluff eller medvetet spridande av desinformation, antingen via så kallade traditionella medier eller via sociala medier.

En-till-en – Varje elev utrustas med en egen dator, surfplatta eller telefon.

Reviderad läroplan – Skolbiblioteket har en utpekad roll i den reviderade läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, både när det gäller att stärka elevernas språkliga förmåga och den digitala kompetensen.¹⁹ Skolinspektionen vill påtala att denna revidering av läroplanen inte är tvingande förrän från och med den 1 juli 2018, men den får användas från och med den 1 juli 2017.

¹⁹ SKOLFS 2017:11 revideringen träder i kraft den 1 juli 2017 och får tillämpas på utbildning redan från den 1 juli 2017 och ska tillämpas första gången på utbildning som påbörjas efter den 30 juni 2018.

Kvalitetsgranskningens iakttagelser

Svar på huvudfråga 1

Utifrån de iakttagelser som redovisas nedan kan Skolinspektionen svara på huvudfråga 1 på följande sätt:

I vilken utsträckning använder skolan skolbiblioteket som en integrerad del i den pedagogiska verksamheten?

Skolbiblioteken integreras i låg utsträckning i den helhet skolans pedagogiska arbete utgör. Det finns undantag men ofta är skolbiblioteken en verksamhet som "ligger vid sidan av" och lever ett eget liv.

Skolbiblioteket som integrerad del i den pedagogiska verksamheten

Eventuellt samarbete mellan lärare och skolbibliotekarie utgår inte alltid från elevernas behov

Skolinspektionen ser att i de flesta skolor som ingår i granskningen planerar lärare och skolbibliotekarie sällan undervisning tillsammans. Detta beror enligt lärare och skolbibliotekarier på att det ofta saknas tid för planering av samverkan. Eventuellt samarbete mellan skolbibliotekarie och lärare planeras spontant, till exempel på raster eller då man möts i korridoren. Det är vanligt att lärarna uppger att de inte använder skolbiblioteket till så mycket annat än att låna så kallad "bänkbok" och böcker som eleverna kan ta med hem. Något samarbete med skolbibliotekarien kring detta behövs inte, enligt lärarna, utöver att bestämma tid när klassen kan låna böcker.

Hur, och om, skolbiblioteket och dess verksamhet används i olika klasser och ämnen utgår i hög utsträckning från enskilda lärares intresse, insikt och upplevd tid att planera tillsammans med skolbibliotekarien. Det innebär att det sällan är elevers och elevgruppers behov som är utgångspunkten för hur eleverna får tillgång till skolbibliotekets verksamhet. Det finns exempel på att lärare upplever att de inte har tid för att planera något samarbete utan hellre avstår från samverkan med skolbibliotekarien. Det innebär att elever inte får tillgång till de ytterligare dimensioner som samverkan med skolbibliotekarien skulle kunna ge.

I de skolor där skolbiblioteket sköts av skolbiblioteksansvariga lärare har dessa ofta mycket begränsad tid avsatt. På en av de granskade skolorna har de skolbiblioteksansvariga lärarna inte alls fått någon tid avsatt för att sköta skolbiblioteket. På andra skolor finns en utbildad bibliotekarie som arbetar heltid i skolbiblioteket. Förutsättningarna för att kunna samarbeta och för att skolbiblioteket och dess verksamhet ska kunna fylla en pedagogisk funktion och inte bara vara ett fysiskt rum för böcker och medier varierar alltså betydligt.

Det finns också skolor där det finns en plan för vad skolbiblioteket ska arbeta med i olika årskurser. Denna plan utvärderas och omarbetas dock sällan utifrån behoven hos de elever som nu går på skolan. Ett visst samarbete sker för att genomföra de aktiviteter som anges i planen, men detta samarbete utgår sällan från behoven i de aktuella elevgrupperna utan handlar mer om att genomföra det som står i planen.

Utbildning och tid för att sköta skolbiblioteket varierar

Det varierar vilken utbildning och tid för att sköta skolbiblioteket som skolbibliotekarien har. Tiden tycks avgöras av traditioner, ekonomi och i vilken utsträckning personal finns tillgänglig. De skolbiblioteksansvariga lärarna har för det mesta fått uppdraget utifrån ett stort intresse för litteratur och läsning, men uppger ofta att de saknar kompetens och intresse för medie- och informationskunnighet samt källkritik. Personer med biblioteksutbildning har genom utbildningen bland annat fått kompetens för att arbeta med litteratur och medier, informationssökning samt digitalisering. Det är alltså olika ingångar till uppdraget som skolbibliotekarie och det avspeglas i verksamheten. När en utbildad bibliotekarie är ansvarig för skolbibliotekets verksamhet är skolbibliotekarien oftare än annars involverat i arbetet med MIK och källkritik.

Skolbiblioteket används sällan i andra ämnen än svenska

I ett flertal av skolorna används skolbiblioteket så gott som aldrig i andra ämnen än svenska och svenska som andraspråk. Om det eventuellt används i andra ämnen är det främst för att leta bredvidläsningsböcker i anslutning till temaarbeten inom samhällsorienterande och naturorienterande ämnen. Lärarna uttrycker att de skulle behöva öka sin kompetens kring hur skolbiblioteket skulle kunna användas i fler ämnen. Det finns dock enstaka exempel på skolor där skolbiblioteket är involverat i andra ämnen. På en av de granskade skolorna har skolbibliotekarien samverkat med musikläraren för att i samband med att Bob Dylan fick nobelpriset tonsätta några av hans dikter. På en annan skola har ämnesövergripande teman utifrån litteratur genomförts där flera ämnen (även praktiskt-estetiska ämnen) samverkat med skolbibliotekarien och använt sig av skolbiblioteket i arbetet. Vid någon skola uppmärksammas varje år årets ALMA-pristagare²⁰ och då är samtliga ämnen och lärare involverade. Det finns alltså exempel som visar att skolbiblioteket används i fler ämnen och eleverna relaterar med glädje till det.

Skolbibliotekarien medverkar ibland i undervisningen i klassrummen. Då handlar det så gott som uteslutande om verksamhet kopplat till ämnet svenska, såsom bokpresentationer och i några fall läsgrupper. Skolinspektionen har dock sett exempel på att skolbibliotekarien avlastas av en annan anställd person när det gäller administration och att sköta öppethållande av biblioteket. Där arbetar skolbibliotekarien i hög utsträckning tillsammans med lärarna i klasser med olika teman och ämnen. Denna skolbibliotekarie har också varit delaktig i att träna eleverna i retorik och att träna inför nationella prov. Här säger eleverna att skolbiblioteket finns överallt, inte bara i dess lokaler utan i all undervisning. Dock finns det också en skola som har en utbildad bibliotekarie i skolbiblioteket som använder hela sin tid i skolbiblioteket för att sköta låneverksamheten.

Begränsat användande av skolbibliotek i värdegrundsarbetet

Det varierar mellan skolorna om skolbiblioteket används i värdegrundsarbetet. Skolbiblioteken arbetar främst med främjande arbete även om det finns stort behov av att arbeta förebyggande och åtgärdande på en del skolor. I hög utsträckning hjälper skolbibliotekarien till att hitta böcker då klasserna eller skolan arbetar med gemensamma teman där värdegrundsfrågor berörs. Det förekommer också att elever med utåtagerande beteende får vara i skolbiblioteket för att få lugn och ro. Vid en av de granskade skolorna uppger både rektor och personal att det finns stora problem med studiero och kränkande behandling. Trots det är skolbiblioteket vid denna skola inte involverat i värdegrundsarbetet.

Skolbibliotekarien är sällan delaktig i att kartlägga och planera arbetet för att motverka trakasserier och kränkande behandling. Trots att skolbibliotekarien känner eleverna från en annan situation än undervisning är hen sällan en samarbetspartner när problem uppstår i någon klass.

²⁰ Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne – ALMA (Astrid Lindgren Memorial Award) – instiftat 2002 av den svenska regeringen.

Skolbiblioteken saknar litteratur för elever med annat modersmål

I mer än hälften av de granskade skolorna är biblioteket inte anpassat för elever med annat modersmål. Både Skollagen och Bibliotekslagen gäller för skolbiblioteken. I Bibliotekslagen anges att biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska.²¹

En del skolbibliotek har tillgång till en central enhet, till exempel mångspråksbibliotek, och kan låna böcker på olika språk där. Alla skolbibliotek har dock inte den möjligheten. Det finns även skolbibliotek som inte använder den centrala resursen trots att den finns tillgänglig för dem. Det förekommer också att skolbiblioteken lägger stor vikt vid att kunna erbjuda relevanta böcker på elevernas modersmål. Vid ett skolbibliotek har skolbibliotekarien med hjälp av internet och modersmåls lärare gjort en egen bok på en elevs modersmål då det var ett "litet" språk och det inte fanns några böcker alls att få tag på som var skrivna på detta språk. Den bristande möjligheten att erbjuda böcker på elevernas modersmål har accentuerats i och med flyktingströmmarna till Sverige. Lärarna är ofta bekymrade över att inte kunna erbjuda eleverna litteratur på deras modersmål. På en del skolor erbjuds elever som inte behärskar språket enkla böcker på svenska. Dessa böcker har inte alltid ett åldersadekvat innehåll.

Vid ett av skolbiblioteken har en extra personal anställts som behärskar ett av de språk många av de nyanlända eleverna talar. Eleverna berättar att det har ökat deras möjlighet att hitta böcker som passar dem på detta språk.

Skolbibliotekens arbetssätt motverkar inte alltid att eleverna ska fastna i könsstereotypa mönster

På så gott som samtliga skolor som ingår i granskningen finns en medvetenhet om att det generellt är skillnad på läskunnighet och läsintresse mellan flickor och pojkar. Det varierar dock mellan skolorna i granskningen när det gäller medvetenhet om eventuella skillnader mellan flickorna och pojkarna på den egna skolan. De flesta skolorna i granskningen har inte undersökt om det finns skillnader mellan könen när det gäller läskunnighet, läsintresse eller digital kompetens. Ofta säger personal och rektor att skolan arbetar med att "möta den enskilde individen" och då inte bryr sig om könstillhörighet. Vid flera skolor säger de också att de försöker tänka även ur ett genusperspektiv när de väljer högläsningsböcker, och någon skola har genomfört enkäter för att kartlägga skillnader i flickors och pojkars läsintresse.

Lärare och skolbibliotekarier vid ett flertal skolor i granskningen anser att könsstereotyp litteratur kan vara en ingång för att initiera ett läsande hos en elev som har svårt att hitta en passande bok. Det är vanligt att skolbiblioteket köper in böcker med könsstereotyp innehåll, till exempel böcker om hästar för att locka flickor till läsning och böcker om sport eller jakt för att locka pojkar till läsning. Ingen av de skolor som använder tillvägagångssättet att via könsstereotypa böcker försöka locka elever till läsning presenterar någon strategi för att sedan gå vidare och bredda elevernas intresse och nyfikenhet på böcker som inte har könsstereotyp innehåll. Däremot finns det i granskningen exempel på några skolor som inte använder denna strategi för att locka flickor respektive pojkar till läsning utan lockar elever utifrån andra kriterier, till exempel "spännande böcker", "roliga böcker" och så vidare.

Granskningen visar att det sällan finns insatser där skolorna kartlägger och följer upp vilken typ av genre eleven läser. Vid en av skolorna har eleverna vid något tillfälle lockats att pröva en annan genre än de normalt väljer för att försöka bredda elevernas läsning. Detta var dock en engångsinsats och arbetet har sedan avstannat.

²¹ Bibliotekslagen (2013:801) 5§.

Eleverna har litet inflytande över skolbibliotekens verksamhet

Eleverna saknar oftast reellt inflytande över skolbiblioteket och dess verksamhet. De kan möjligtvis ge synpunkter på vilka böcker som ska köpas in till skolbiblioteket. Det kan ske genom att eleverna lämnar en lapp i en brevlåda eller genom att skolbibliotekarien låter eleverna titta i bokkataloger och utifrån dem önska böcker. I några fall har eleverna också haft inflytande över möbleringen. Det finns någon skola som har biblioteksvårdar i en av årskurserna för att ytterligare försöka fördjupa elevernas inflytande och ansvarstagande. Då deltar till exempel biblioteksvårdarna aktivt i presentationen av nyinköpta böcker. Det förekommer att skolbiblioteket fått nya lokaler och nya möbler utan att eleverna fått möjlighet att vara delaktiga i hur det ska se ut. Vid flera skolor uppger eleverna att de skulle vilja ha mer inflytande över till exempel när de kan gå till skolbiblioteket, vilka författare som ska bjudas in och delar av skolbibliotekets övriga verksamhet, men att de inte riktigt vet var de i så fall ska framföra sina behov och önsningar.

Läsförmåga och läsintresse

Skolbiblioteken stärker ofta elevernas läsförmåga och läsintresse

Skolinspektionen bedömer att en majoritet av de skolbibliotek som ingår i granskningen bedriver en verksamhet som till delar stärker elevernas läsförmåga och läsintresse. Arbetet med litteratur och med att utveckla elevers läsning är en av skolbibliotekets kärnverksamheter och har av tradition varit skolbibliotekens främsta arbetsuppgift. Det är vanligt att klasserna har regelbundna tider för att besöka skolbiblioteket. Då lånar och lämnar eleverna böcker. I flera skolbibliotek beskriver skolbibliotekarien att samtalen när eleverna lånar och lämnar tillbaka böcker är viktiga för att lära känna eleverna och därmed ha bättre förutsättningar att kunna hjälpa dem att hitta lämpliga böcker. I de skolbibliotek där det finns skolbibliotekarie anställd är det vanligt att denne har "bokprat", det vill säga presenterar böcker för eleverna för att locka dem till läsning. Dessa bokprat sker vanligtvis i skolbibliotekets lokaler men det förekommer ibland att skolbibliotekarien håller bokpresentationer i elevernas klassrum. Vid några skolor i granskningen är skolbibliotekarien en av flera vuxna som håller i läsgrupper i klasserna. Det innebär att en grupp elever läser samma bok och har samtal utifrån läsningen med en vuxen.

Skolbibliotekarien har ofta kännedom om elevernas läsförmåga och tar ibland del av lärares diagnostisering och kartläggning av elevernas läsförmåga för att kunna hjälpa till att hitta relevant litteratur. Det är också vanligt att skolbibliotekarier, om möjligt, lägger tid på att lära känna eleverna i klasser redan i förskoleklassen för att fortsättningsvis kunna hjälpa dem att utifrån intresse och behov hitta lämplig litteratur. Det finns exempel på att skolbibliotekarie och lärare gemensamt försöker få elever som behöver utveckla sin läsförmåga att välja att vara i skolbiblioteket på elevens val. Skolbibliotekarier vid flera skolor beskriver också hur de lägger energi på att hitta böcker för att locka just de elever som inte är intresserade av läsning eller har svårt för det att läsa mer.

Böcker exponeras ofta

Det finns skolbibliotekarier som arbetar på flera sätt med att stärka elevernas läsintresse och nyfikenhet på böcker. Till exempel exponeras ofta nya böcker tydligt för eleverna. På en skola finns boktips på menyhållare på borden i matsalen. Dessa tips byts ut med jämna mellanrum. Eleverna berättar att det inte går att låta bli att titta på dessa boktips, för de står ju mitt framför näsan när de äter. Som tidigare nämnts finns också en skola som med utgångspunkt från skolbiblioteket varje år uppmärksammar ALMA prisutdelningen. Vid flera tillfällen har den författare som fått ALMA priset besökt skolan – vilket eleverna berättar med stolthet i intervjuer.

Eleverna i de skolor där personal – skolbiblioteksansvariga lärare eller skolbibliotekarier – har tid för att hjälpa dem när de ska låna böcker uppger att de får gott stöd i skolbiblioteket att hitta intressant litteratur.

Flera skolor har börjat arbeta med att försöka få eleverna att läsa mer under loven, så kallad lovläsning eller fritidsläsning. Detta i syfte att få eleverna att läsa mer litteratur. Vid en skola berättar eleverna att de deltar i en tävling om de läst ett visst antal böcker under loven. I detta arbete har skolbibliotekarien vid flera skolor en aktiv roll.

Medie- och informationskunnighet samt förmåga att vara källkritiska

Undervisning i MIK är ofta frikopplad från övrig undervisning

Skolbiblioteket får i och med den reviderade läroplanen²² ett förstärkt ansvar avseende elevernas digitala kompetens. Granskningen visar att det varierar i vilken utsträckning skolbibliotekets personal arbetar med elevernas digitala kompetens och förmåga att ha ett källkritiskt förhållningssätt. De skolbibliotekarier som är utbildade bibliotekarier har kompetens inom MIK, inklusive att behärska källkritik. Däremot har skolbiblioteksansvariga lärare inte samma kompetens inom detta område, utan deras roll som skolbiblioteksansvariga bygger ofta på att de har ett stort intresse för litteratur. Vid någon skola genomsyrar informationssökning och källkritik undervisningen. Men det är ovanligt. Ibland genomför skolbibliotekarien undervisning i informationssökning och källkritik i samverkan med lärarna i samband med temaarbeten eller annan aktuell undervisning.

Det finns också skolor där skolbibliotekarien ensam har ett uttalat ansvar för att arbeta med MIK och källkritik. Det sker ibland som fristående undervisningsblock som är planerade årskursvis men inte har samband med den övriga undervisningen. Vid en skola arbetar skolbibliotekarien under två lektioner med att eleverna ska skriva artiklar till Wikimini.²³ Skolbibliotekarien går då igenom källkritik och hur eleverna ska söka information på en lektion. Därefter arbetar eleverna med att skriva om något under lektionstid och sedan hjälper skolbibliotekarien eleverna att publicera artikeln. Detta genomförs en gång under elevernas mellanstadietid. Granskningen visar att skolbibliotekarierna i låg utsträckning är insatta i elevernas kompetenser inom medie- och informationskunnighet.

Undervisningen i MIK och källkritik har ibland byggts på enskilda personers intresse för frågorna. Det finns exempel på att när skolbibliotekarier som varit engagerade slutar bryts också arbetet med elevernas utbildning i MIK och källkritik. Lärarna uppger ofta att de inte vet vad skolbibliotekarien skulle kunna tillföra i detta arbete. Det saknas alltså planering och systematik för detta arbete trots att det i den reviderade läroplanen tydligt betonas att skolbiblioteket ska arbeta för att stärka elevernas digitala kompetens.

Det finns också exempel på att lektioner avseende MIK och källkritik köps in från en centralt placerad verksamhet i kommunen. Dessa inslag tenderar då att bli engångsföreteelser som inte är integrerade i den övriga undervisningen.

I granskningen finns också exempel på en skola där undervisningen avseende MIK och källkritik är ett löpande arbete i all undervisning och där lärarna betonar att det är deras uppdrag i enlighet med kursplanerna. De är lite frågande inför den reviderade läroplanen då skolbiblioteket ska arbeta för att stärka elevernas digitala kompetens. Eleverna där berättar att de alltid ska presentera vilken källa de har och hur trovärdig den är, när de berättar eller presenterar något. Det kan gälla till exempel nyheter för klassen. För dem är ett källkritiskt förhållningssätt en självklarhet och inte något som tillämpas ibland.

En-till-en system ställer nya krav

Många skolor har system med ett digitalt verktyg såsom en surfplatta eller laptop per elev, så kallat en-till-en system. Det innebär att skolbiblioteken inte alltid är utrustade med datorer och dyligt. Det

²² SKOLFVS 2017:11 Revideringen träder i kraft den 1 juli 2017 och får tillämpas på utbildning redan från den 1 juli 2017 och ska tillämpas första gången på utbildning som påbörjas efter den 30 juni 2018.

²³ Wikimini är ett digitalt uppslagsverk som skrivs av barn och ungdomar.

får konsekvenser för hur skolbiblioteket ska arbeta med sitt uppdrag att stärka elevernas digitala kompetens när datorerna inte är samlade på ett ställe utan eleverna ständigt bär med sig dem. Det är tydligt att flera skolor ännu inte har hittat system eller arbetsätt för hur skolbiblioteken utifrån de nya förutsättningarna ska arbeta med denna fråga.

Ibland brister tillgången till digitala verktyg

Det finns också skolor där tillgången till digitala verktyg är bristfällig, och vid någon skola fungerar inte uppkopplingen på internet. Detta innebär att uppdraget att stärka elevernas digitala kompetens inte kommer kunna fullföljas på ett antal år eftersom det enligt rektorn tar tid för ansvariga inom kommunen att åtgärda problemet.

Rektors ansvar för en väl fungerande samverkan mellan skolbibliotek och lärare

Svar på huvudfråga 2

Utifrån de iakttagelser som redovisas nedan kan Skolinspektionen svara på huvudfråga 2 på följande sätt:

I vilken utsträckning tar rektor ansvar för en väl fungerande samverkan mellan skolbibliotek och lärare?

Rektorer tar till delar ansvar för fysiska frågor när det gäller skolbiblioteken såsom lokaler, mediebestånd och bemanning. Däremot tar rektorerna i låg utsträckning ansvar för att skolbiblioteket ska vara en integrerad del av den pedagogiska verksamheten. Förutsättningarna för det i form av möjlighet att planera, kompetens och uttalade positiva förväntningar från rektorns sida saknas ofta på skolorna.

Rektors ansvar för skolbiblioteket som pedagogisk resurs

Rektorerna tar till delar ansvar för skolbibliotekets fysiska förutsättningar – men inte alltid

För att skolbiblioteken ska kunna vara en pedagogisk resurs krävs en del fysiska förutsättningar gällande till exempel lokaler, bokbestånd och bemanning. Rektorerna i granskningen tar i olika utsträckning ansvar för skolbiblioteken när det gäller dessa förutsättningar. Flera bibliotek har nyligen fått nya lokaler medan andra är hänvisade till något hörn i lokaler som utnyttjas till annat en stor del av tiden. I en skola ligger skolbiblioteket i en avgränsad del av lokalen för fritidshemsverksamhet. Det är tillgängligt för eleverna när fritidshemsverksamhet pågår och under skoltid om en personal kan följa med eleven. I ett par skolor ligger skolbiblioteket i lokaler som disponeras av årskurserna 7–9. Elever i mellanstadiet får inte gå till den byggnaden och kan alltså inte besöka skolbiblioteket när det är bemannat förutom när klassen går dit gemensamt. Hur bokbeståndet sköts varierar också mellan olika skolor. Några skolor gallrar kontinuerligt i bokbeståndet och köper in nya böcker medan andra har litet och/eller föråldrat bokbestånd.

Rektorernas kunskap om hur skolbiblioteket kan användas på olika sätt varierar

Rektorerna har i hög utsträckning kännedom om skolbibliotekets roll när det gäller elevernas läsutveckling. Däremot har de inte i lika hög utsträckning kunskap om hur skolbiblioteket kan användas i andra ämnen än svenska eller för att stärka elevernas digitala kompetens. Det är sällsynt att rektorerna ser till att skolbibliotekariernas kompetens används i skolutvecklingsarbetet, till exempel genom att de sitter med i skolutvecklingsgrupper eller i andra sammanhang. Vidare är det sällsynt att rektorerna tar ansvar för skolbibliotekets roll i värdegrundsarbetet.

När det gäller arbetet med MIK och källkritik uttalar rektorerna i hög utsträckning att de är medvetna om den revidering som kommer att bli tvingande i läroplanen från och med den 1 juli 2018 och att de arbetar med hur detta uppdrag ska lösas. Att skolorna i ganska hög utsträckning genomfört ett system där eleverna har en surfplatta per elev medför ändrade förutsättningar för hur skolbibliotekets uppdrag när det gäller den digitala kompetensen ska lösas och är föremål för diskussion på ett flertal skolor. Men i granskningen finns det också exempel på en skola där datorer över huvud taget inte används av eleverna under hela läsåret. Rektorerna på de skolor där uppkopplingen mot internet inte fungerar på ett tillfredsställande sätt är medvetna om att det medför att de inte kan fullfölja sitt ansvar för elevernas digitala kompetens, men säger sig hindras av bristande stöd från kommunernas it-enheter.

Rektorerna har inte tydligt uttalade förväntningar på hur skolbiblioteket ska användas

Rektorerna är i hög utsträckning medvetna om att det varierar vilken inställning lärarna på skolan har till att använda sig av skolbiblioteket och hur de också i praktiken använder skolbiblioteket. Det är ovanligt att rektorerna har tydligt uttalade förväntningar på att, och hur, lärarna ska använda skolbiblioteket likvärdigt. Till exempel är det sällan rektorerna ställer frågor till lärarna om hur de använder skolbiblioteket eller uttalar förväntningar på hur skolbibliotekets verksamhet ska användas likvärdigt med utgångspunkt från elevernas behov.

Skolbiblioteket är inte synligt i kvalitetsarbetet

På flera skolor är skolbibliotekets verksamhet inte berörd i kvalitetsarbetet. Det betyder att det instrument för styrning, uppföljning och utveckling som det systematiska kvalitetsarbetet innebär saknas för skolbiblioteken. En del skolbiblioteksverksamheter är berörda i de biblioteksplaner som varje kommun i enlighet med bibliotekslagen måste upprätta.²⁴ Men då är skolbiblioteken ofta summariskt beskrivna och biblioteksplanerna kan inte användas som ett redskap i utvecklingsarbetet för de enskilda skolbiblioteken. En del skolor har en egen så kallad skolbiblioteksplan, och i några fall utvärderas och följs verksamheten upp utifrån denna – men det är då vanligtvis frikopplat från skolans övriga systematiska kvalitetsarbete.

Huvudmännens engagemang varierar men kan ha betydelse

Det varierar mellan huvudmännen hur engagerade de är i skolbiblioteksverksamheten. I hög utsträckning uppger rektorerna att huvudmännen bara till delar eller inte alls är engagerade i verksamheten. Det finns dock exempel på ett stort engagemang från huvudmännens sida. I den Malmöskola som ingått i granskningen lyfter såväl skolbibliotekarien som rektorn fram huvudmannens organisation kring skolbiblioteksfrågan som ett stort stöd. Rektorn där beskriver att han fick stort stöd av den centrala skolbiblioteksansvariga personen vid rekrytering av ny skolbibliotekarie inför innevarande läsåret. Skolbibliotekarien där beskriver också att hen får stöd dels med centralt anordnad kompetensutveckling dels genom nätverk för skolbibliotekarier i huvudmannens regi. Det finns enligt rektorerna flera huvudmän i granskningen som tar stort ansvar för och engagerar sig i skolbiblioteksfrågan, men det finns också andra huvudmän som enligt rektorerna inte uttrycker något intresse för skolbiblioteksfrågan alls.

Rektor tar ansvar för att personalen har tillräcklig kompetens

Ofta saknas kompetens om hur skolbibliotekets verksamhet kan utformas

Enligt läroplanen har rektor ansvaret för skolans resultat. Rektorn har också, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter och kontinuerligt ges möjligheter att dela med sig av sin kunskap och att

²⁴ 17 § bibliotekslagen (2013:801).

lära av varandra för att utveckla utbildningen. Granskningen visar att lärare ofta saknar kompetens kring hur skolbibliotekets verksamhet skulle kunna användas som en integrerad del i undervisningen i andra ämnen än svenska. Vidare saknas ibland kunskap hos lärare om vilket uppdrag skolbibliotekarien har. Skolbibliotekarierna å sin sida vet ofta inte vilka förväntningar och krav rektorn har på hur lärarna ska använda sig av skolbibliotekets verksamhet.

Skolbibliotekarierna har ofta god insikt i skolans styrdokument. I de fall skolbibliotekarieuppdraget sköts av skolbiblioteksansvariga lärare är de fullt insatta i såväl styrdokument som skolans arbete för att genomföra sitt uppdrag.

När det gäller arbetet med MIK och källkritik varierar det hur insatta skolbibliotekarierna är i den undervisningen som bedrivs vid skolan och hur de är involverade i denna undervisning. I de skolor som har en utbildad bibliotekarie arbetar hen i högre utsträckning med den digitala kompetensen än vid andra skolor. I granskningen framkommer det att detta har två orsaker. Dels ingår det i deras utbildning att lära sig att arbeta med informationssökning och källkritik. Dels har de skolbibliotekarier som inte också är lärare ofta mer tid för att sköta skolbibliotekets verksamhet. Detta gör det möjligt för dem att arbeta med digital kompetens hos eleverna. De lärare som har ett skolbiblioteksansvar har ofta fått uppdraget på grund av ett stort intresse och engagemang för litteratur, och inte i lika hög utsträckning på grund av engagemang i digitaliseringen.

I de skolor där skolbibliotekarien tillsammans med lärare ingår i Skolverkets utbildningssatsning "Läsluft" är kunskapen om varandras arbete och hur skolbiblioteket kan användas på olika sätt i det pedagogiska arbetet tydlig. Skolbibliotekarien i dessa skolor är också väl insatt i hur det läsfrämjande arbetet bedrivs.

Rektors ansvar för samverkan

Rektor ger sällan förutsättningar för en väl fungerande samverkan

Granskningen visar att samverkan mellan lärare och skolbibliotekarie sker i liten utsträckning på ett strukturerat sätt. Planering av gemensamt pedagogiskt arbete sker i hög utsträckning "på stående fot" eller på kafferaster. Det är sällan rektor ger förutsättningar till att avsätta tid för planering av gemensamt arbete. Detta får till följd att det varierar mellan lärare i vilken utsträckning de använder sig av skolbiblioteket. Det finns i granskningen exempel på lärare som säger sig ha fullt upp med att genomföra den undervisning de ska och att de inte hinner med ytterligare samarbete.

Skolbibliotekarien deltar ofta, men inte alltid, i gemensamma möten med lärare på skolan. Ibland har skolbiblioteket en stående punkt på konferenserna. Då handlar det mest om att informera om aktuella frågor, till exempel nyinköp. Planering av gemensamt arbete sker inte på konferenstid och skolbibliotekarien är sällan knuten till något arbetslag. I granskningen finns dock exempel på skolor där tid med de olika arbetslagen läggs in regelbundet för att garantera att det ska finnas utrymme för att planera gemensamt arbete.

Det varierar om lärare och skolbibliotekarie deltar i gemensam kompetensutveckling. Att skolbibliotekarier numera ges möjlighet och också i realiteten deltar i Läsluft har berörts tidigare. Det finns också skolor där skolbibliotekarien deltar i andra typer av kompetensutvecklingsinsatser, till exempel bedömning för lärande.

Utvecklingsområden på skolorna

I de granskade skolorna har utvecklingsområden identifierats i 19 av 20 skolor. Flera utvecklingsområden knyter an till rektors ansvar. Det handlar om att rektor behöver ta ansvar för att skolbibliotekets

verksamhet på ett likvärdigt sätt ska utgå ifrån elevers behov. Detta eftersom det ofta är avhängigt enskilda lärares intresse, kunskap och upplevd tid om skolbiblioteket är integrerat i undervisningen.

I hälften av de besökta skolorna behöver rektor ge ytterligare förutsättningar till skolbibliotekets verksamhet, exempelvis för att möjliggöra samverkan mellan lärare och skolbibliotekarie kring planering och genomförande av undervisning.

Det är även återkommande att skolbiblioteket i högre utsträckning behöver integreras i verksamheten, så att det inte blir en "egen ö" eller ett "bokrum" på skolan.

I hälften av skolorna behöver rektor involvera skolbiblioteket mer i kvalitetsarbetet, för att kunna identifiera vilka åtgärder som behöver vidtas för att skolbiblioteket bättre ska stödja elevernas lärande.

Vid flera skolor behöver elevers inflytande över skolbibliotekets verksamhet öka då det är ofta begränsat till önskemål om bokinköp. Därtill behöver rektorer vid flera skolor säkerställa att skolbiblioteket används som en resurs i arbetet med MIK och källkritik.

Positivt exempel från skolor

Här presenteras en exempelskola som visar hur skolbiblioteket kan vara integrerat i skolans undervisning. Syftet är att synliggöra hur arbetet kan bedrivas. Ingen av de granskade skolorna motsvarar fullt ut detta exempel men arbetssätt och förhållningssätt är tagna från skolor som ingått i granskningen.

Exempelskola

Kännetecknande för denna skola är att rektorn har stor insikt i vikten av ett välfungerande och integrerat skolbibliotek. Hen har en tydlig vision för skolbibliotekets verksamhet och den visionen är väl förankrad hos skolbibliotekarie och lärare. Skolbiblioteket ingår som en del av skolans kvalitetsarbete och arbetet utvärderas också i relation till elevernas måluppfyllelse. Vid förändringar, till exempel då ny skolbibliotekarie ska rekryteras eller ombyggnader ska göras, sker detta med hänsyn till hur skolbiblioteket vid skolan är tänkt att arbeta. Rektor tar också ansvar för att samverkan sker mellan lärare och skolbibliotekarie genom att avsätta tid för planering av denna samverkan regelbundet.

Rektorn tar även ansvar för att lärare och skolbibliotekarie får gemensam kompetensutveckling, till exempel genom att delta i Läsluft eller annan utbildning. Rektorn har tydliga och uttalade förväntningar på lärarna att de ska använda sig av skolbiblioteket utifrån elevernas behov och samtalar med dem för att försäkra sig om att så sker. Skolbibliotekarien har ett uttalat uppdrag som är väl känt på skolan. Rektorn för kontinuerliga samtal med skolbibliotekarien om arbetet.

I skolbibliotekets lokaler finns också skolans it-pedagog och ytterligare en person för att avlasta skolbibliotekarien från administrativa uppgifter. Det innebär att skolbibliotekarien kan lägga sin huvudsakliga arbetstid på direkt arbete med eleverna. Hen arbetar mycket ute i klasserna och är bland annat "bollplank" för eleverna när de tränar retorik, inför nationella prov och deltar i temaarbeten i klasserna. Skolbiblioteket är en naturlig samarbetspartner i samtliga ämnen. Eleverna upplever att skolbiblioteket finns överallt – inte bara i bibliotekets lokaler.

Eleverna upplever att skolbiblioteket är en plats både för enskilt arbete och grupparbete. De får stöd med informationssökning, källkritik och digitala verktyg. De kan lyssna på bokprat här och få hjälp med individuella lästips. Skolbiblioteket är också viktigt för fritidsläsning och för social samvaro med andra elever eller vuxna i skolan.

Skolbibliotekarien är delaktig i skolans likabehandlingsgrupp och delaktig såväl i framtagande av plan mot kränkande behandling som i främjande, förebyggande och åtgärdande aktiviteter. Till exempel

används skolbibliotekariens kontakt med eleverna ibland för att föra samtal med elever i olika svårigheter då eleven själv söker upp skolbiblioteket. Ibland kan elever som behöver lugn och ro vara i skolbiblioteket och få ansvar för vissa uppdrag för att känna sig mer delaktiga där.

Elevernas inflytande i skolbibliotekets verksamhet sker dels via klassråd men också via ett biblioteksråd. I detta diskuterar man nya böcker, hur de ska exponeras och recenseras men också andra aktiviteter där skolbiblioteket kan vara involverat. Till exempel har man diskuterat flickors och pojkars läsning och vilka slutsatser man kan dra utifrån det. Till biblioteksrådet utses eleverna via en ansökan som behandlas av undervisande lärare och skolbibliotekarie tillsammans för att se till att inte bara "duktiga" elever blir involverade i arbetet.

På skolan finns ett pågående jämställdhetsarbete. Böcker, medieanvändning och aktiviteter analyseras kontinuerligt utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Utifrån dessa analyser vidtar skolan åtgärder för att eleverna inte oreflekterat ska hamna i könsstereotypa mönster. Till exempel utmanas elever att läsa genrer de annars inte läser. Skolbibliotekarien har provat att slå in böcker i neutrala omslag och bara ha titel och bakgrundstext synlig – eftersom hen upplever att många böcker har ett bildspråk på omslaget som syftar till att tilltala det ena könet mer än andra.

När det gäller MIK och källkritik genomsyrar det undervisningen vid skolan. Till exempel ska eleverna alltid ange vilka källor de har när de presenterar nyheter i klassen. Skolbibliotekarien är ofta delaktig i diskussioner kring detta i klassrummen och har också ett speciellt uppdrag att tillsammans med mediepedagogen kartlägga vilka behov som finns både hos lärare (för att försäkra sig om att de har kompetens för att arbeta med detta) och hos elever (för att kunna planlägga vilka insatser som behövs). Skolbibliotekarien är delaktig både i temaarbeten och i olika ämnen när det gäller att arbeta för att eleverna ska få ett källkritiskt förhållningssätt i allt arbete och inte bara i enstaka ämnen.

Mediebeståndet i Exempelskolans bibliotek gallras kontinuerligt och nya böcker och andra medier köps in. Gammal och icke relevant litteratur tas bort. Biblioteket har flera tidningar och även viss datorutrustning, även om eleverna huvudsakligen har med och arbetar på sina surfplattor även i skolbiblioteket. Böckerna exponeras såväl i skolbibliotekets lokaler som i övriga utrymmen på skolan. Det kan till exempel ske i matsalen, via "menyhållare" på borden, på väggar och i fönster runt om i skolan genom "löpsedlar" och väggtidningar eller filmade boktips på skolans blogg.

Huvudmannen är intresserad och ger stöd för att stärka skolbibliotekets roll. Det handlar både om att frågan ibland är uppe på rektorsmöten och att ge konkret stöd och handledning till skolbibliotekarierna.

Avslutande diskussion

Bristande likvärdighet – konsekvenser för eleverna

Mellan skolorna

Denna granskning bekräftar den riskbild som ligger till grund för projektet, att det varierar mycket mellan skolor vilka förutsättningar som finns i form av lokaler, innehåll, personalens tid och utbildning samt hur skolbibliotekens verksamhet bedrivs. Förutsättningarna påverkar vilken verksamhet som är möjlig att erbjuda eleverna. I de skolor skolbibliotekarien har mycket begränsad tid för sitt uppdrag är det risk att eleverna inte får det viktiga stöd skolbiblioteket kan och ska utgöra för att de ska gå vidare i sin läsning och vidga sitt intresse för att läsa. Detsamma gäller elevernas digitala kompetens – om skolbibliotekarien inte har tid eller kunskap att arbeta med detta är risken stor att eleverna inte får de kompetenser inom området de har rätt till och behöver.

I de skolor där eleverna inte själva kan gå till skolbiblioteket eller där skolbiblioteket inte regelbundet används i den pedagogiska verksamheten riskerar eleverna att inte få vana att använda bibliotek. Det kan ha betydelse för dem även i framtiden. Regeringen överlämnade 2015 ett uppdrag till Kungliga biblioteket att lämna ett förslag till en nationell biblioteksstrategi för att främja samverkan och kvalitetsutveckling inom det allmänna biblioteksväsendet som skolbiblioteken är en del av.²⁵ Skriften "Den femte statsmakten"²⁶ är en delrapport från sekretariatet för den nationella biblioteksstrategin. I den delrapporten hänvisas till historieprofessorn Timothy Snyder som skriver: "Bibliotekens samlingar, historiska arkiv och möjligheter till informationssökning blir en stark motvikt till falska nyheter och 'alternativa fakta'."²⁷ I dagens samhällsklimat är de möjligheter och den kompetens som behövs för att kritiskt kunna förhålla sig till nyheter och fakta av stor vikt. Vanan och traditionen att använda sig av bibliotek blir därmed viktig att föra vidare även till dagens unga.

Att det varierar mellan de granskade skolorna när det gäller skolbibliotekets förutsättningar och användande påverkar eleverna vid respektive skola. Vilken skola eleverna går vid kan ha betydelse för vilken tillgång de får till de kompetenser och resurser som ett väl fungerande skolbibliotek kan innebära, och för vilken vana de får att använda sig av bibliotek även utanför skoltiden. Det finns studier som visar att elevers lärande understöds av lättillgängliga, välbemannade, välskötta, integrerade och välanvända skolbibliotek.²⁸ Att det ser så olika ut inom granskningens skolor beror dels på att kunskap och kompetens kring vilken roll skolbiblioteket kan ha för elevernas lärande saknas på alla nivåer inom skolväsendet, och dels på att skolbiblioteken är en verksamhet som är lätt att spara resurser på.

Inom skolor

Granskningen visar att enskilda lärares engagemang, förståelse för vikten av skolbiblioteksverksamhet, eventuella personliga kopplingar till skolbibliotekarien samt upplevd tid att samverka har stor betydelse för i vilken utsträckning eleverna får tillgång till skolbiblioteket och dess verksamhet. Rektorerna har sällan uttalat tydliga förväntningar på lärarna om hur, och utifrån vad, biblioteket ska användas. För eleverna innebär detta att det inte bara är beroende av vilken skola de går på om de får tillgång till skolbibliotekets verksamhet, utan att det också är avhängigt vilken lärare som undervisar klassen och hur deras inställning till skolbiblioteket är. Forskning visar att samverkan är avgörande för att skolbiblioteket ska vara en integrerad del av den pedagogiska verksamheten.²⁹ Ett viktigt argument för detta är att de två yrkeskategorierna har olika kompetens som bör få stärka och komplettera varandra.³⁰

Den bristande likvärdigheten inom skolor får också genomslag när det gäller elever med annat modersmål. Eftersom flera skolor inte erbjuder dessa elever böcker eller andra medier på sitt modersmål får de inte tillgång till litterära upplevelser för att kunna utveckla sitt läsande eller den bekräftelse det kan innebära att det egna språket anses vara viktigt i skolan. När de istället erbjuds lätta böcker på svenska som inte motsvarar deras förmåga i övrigt blir risken att det blir stigmatiserande. Det kan dessutom innebära att deras intresse för läsning avtar och att de inte får utmaningar och upplever att deras intresse inte tas på allvar, vilket kan bidra till utanförskap.

²⁵ <http://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/>

²⁶ Kungliga biblioteket (2017).

²⁷ Snyder: *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*, Tim Duggan Books, New York (2017).

²⁸ Gärdén, Kungliga biblioteket (2017).

²⁹ *Ibid.* kapitel 4.

³⁰ *Ibid.* S. 45.

Bristande samverkan och integrering i den pedagogiska verksamheten – konsekvenser för eleverna

Att skolbibliotekets verksamhet i huvudsak är involverad i ämnet svenska får till konsekvens att eleverna inte möter de utmaningar eller får det stöd skolbiblioteket skulle kunna bistå med i flera ämnen. I debatten om undervisning i svensk skola idag lyfts ofta det så kallade "eget arbete" där eleverna själva förväntas söka kunskap. En förutsättning för detta arbetssätt är att eleverna får gott stöd när det gäller att hitta relevanta frågeställningar och i informationssökning. Ett välfungerande skolbibliotek kan både när det gäller detta undervisningssätt och andra vara ett gott stöd och hjälpa till att ge eleverna de kunskaper de behöver för att inte "gå vilse" i informationsflödet eller fastna i ytkunskaper.³¹

Forskning visar att integrerade och välanvända skolbibliotek har betydelse för elevernas skolprestationer.³² Det är i granskningen återkommande så att både lärare och skolbibliotekarier är osäkra på hur skolbiblioteket skulle kunna användas i fler ämnen. Även när det gäller integreringen i ämnet svenska behöver skolbiblioteken i högre utsträckning vara involverade i arbetet för att därigenom stärka elevernas språkliga förmåga. Skolinspektionen ser positivt på att skolbibliotekarierna arbetar med litteratur och skönlitterär läsning, men arbetet behöver utvidgas, förutom till fler ämnen, att också gälla fler moment i svenskämnet så att skolbibliotekariens kompetens ytterligare kommer eleverna till godo. Om skolbiblioteket är involverat i fler ämnen skulle också läsundervisningen kunna fördjupas genom att eleverna då läser olika typer av texter.

Värdegrundsarbete och jämställdhet

I värdegrundsarbetet och jämställdhetsarbetet skulle skolbiblioteket också kunna ha stor betydelse. Skolbibliotekarien är en person som eleverna inte är i beroendeställning till, såsom betygssättande lärare. De kan därför utgöra en viktig resurs i värdegrundsarbetet både vad det gäller att få information om klimatet på skolan och i det åtgärdande arbetet. Skolbibliotekarien kan också därigenom vara ett informellt samtalsstöd för eleverna, något som också bekräftats av elevorganisationer i samband med att de intervjuats av Läselegationen³³. Skolorna borde bättre ta tillvara denna resurs.

Forskning visar att det finns skillnader mellan flickor och pojkar när det gäller läsintresse och läsförmåga.³⁴ Det förekommer uppfattningar om att viss typ av litteratur, till exempel serieböcker, är mer avsedd för ett kön än för ett annat.³⁵ Trots att detta är ett väl känt faktum på samtliga besökta skolor är det sällan skolbibliotekets verksamhet på något sätt präglas av denna kunskap. Snarast reproduceras och understöds sådana mönster i skolbibliotekets verksamhet genom att litteratur ofta köps in för att locka eleverna till läsning som utgår från könsstereotypa föreställningar. Ett mer medvetet arbete med jämställdhetsperspektivet skulle kunna innebära att skolorna skaffar sig strategier för att locka pojkar och flickor till fortsatt läsning av litteratur som inte är präglad av könsstereotypa föreställningar avseende vilken genre "som passar" respektive kön. Ett mer medvetet arbete skulle därmed kunna ge alla elever chansen att utan koppling till könsidentifikation utveckla sitt intresse för läsning. Dessutom skulle skolorna genom ett medvetet jämställdhetsperspektiv kunna arbeta aktivt med vilka föreställningar personalen har kring hur människor skildras och framstår i den litteratur som erbjuds eleverna.

³¹ Kungliga Biblioteket (2017) "Den femte statsmakten" kapitel 9.

³² Gärdén, Kungliga biblioteket (2017).

³³ Läselegationen ska, inom ramen för regeringens satsning [Hela Sverige läser med barnen](#), samla alla aktörer – skola, kultur och föreningsliv, till exempel idrotten – runt insatser för läsning i och utanför skolan. Syftet är att bidra till att ge alla barn och ungdomar mer likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsoplevelser.

³⁴ Skolverket (2016b). s 28.

³⁵ Limberg och Lundh (2013).

Genom att analysera vilka normer och strukturer som påverkar eleverna såväl på generell nivå i samhället, i den egna skolan och i den egna klassen, kan det bli möjligt att möta varje elev utifrån de förutsättningar och behov eleven har. Skolinspektionen konstaterar att en sådan analys bör ligga till grund för all verksamhet i skolan där skolbibliotekets verksamhet är en viktig del.

När det gäller digitalisering och jämställdhet framkommer det inte på någon skola att de har undersökt flickors kontra pojkars intresse och användande av digitala verktyg. Digitaliseringskommissionen har pekat på att ett ökat inslag av it i undervisningen främjar flickors intresse för it och på sikt bidrar till att minska snedrekryteringen till högre utbildningar med it-inriktningar.³⁶ I den nationella digitaliseringsstrategin för skolväsendet anges att i arbetet med digitaliseringen är det viktigt med jämställdhetsperspektiv för att tillgodose att alla barn och elever ges samma förutsättningar och möjligheter.³⁷ Också när det gäller detta område skulle alltså ett medvetet arbete med jämställdhetsperspektivet kunna bidra till att flickors och pojkars förutsättningar att få en likvärdig digital kompetens ökar.

MIK och källkritik

I den reviderade läroplanen får skolbiblioteken ett uttalat uppdrag att arbeta med elevers digitala kompetens. Regeringens nationella digitaliseringsstrategi anger att ett bra samarbete mellan personal som arbetar med barn och elever och skolbiblioteken är av vikt för att barn och elever ska utvecklas så långt som möjligt. Skolbiblioteken har en viktig pedagogisk uppgift att fylla när det gäller att stärka elevers kompetenser i bland annat informationssökning och källkritik.³⁸ Vidare anges i digitaliseringsstrategin att tekniken inte får utgöra ett hinder för en god utbildning. Stödfunktioner måste finnas tillgängliga för att säkerställa avbrottsfria uppkopplingar och att digitala verktyg och övrig it-utrustning fungerar så att undervisningen kan bedrivas utan teknikrelaterade störningar.³⁹

Det pågår i samhället en intensiv debatt om "fake news", det vill säga påhittade händelser som skrivs om på sociala medier eller i andra medier utan att det finns belägg för att händelsen verkligen inträffat. Användandet av sociala medier utvecklats snabbt. Denna utveckling ställer bland annat krav på att eleverna får redskap för att hantera informationssökning, att kritiskt värdera den information de tillägnar sig samt att hantera sociala medier.

Denna granskning visar att skolbibliotekens uppdrag när det gäller digital kompetens och källkritik inte alltid genomförs. Flera skolor har infört system med en-till-en vilket ytterligare betonar att det inte är skolbiblioteket som fysisk företeelse eller plats som är aktuell när det gäller att genomföra denna undervisning. I stället aktualiseras skolbiblioteket som funktion i elevernas lärande och utveckling. Om eleverna inte får kompetenser inom detta område riskerar de att inte få ett av de redskap de behöver dels i kunskapsutvecklingen i samtliga ämnen och dels för att kunna vara aktiva samhällsmedborgare som kan värna om ett demokratiskt samhälle. Forskning visar att det är viktigt att lärande av informationskompetens knyts till en uppgift, ett intresse eller en autentisk fråga för att eleverna ska se det som angeläget.

Skolinspektionens granskning visar att skolorna står inför ett dilemma i och med att den reviderade läroplanen tydligt anger att skolbiblioteken ska stärka elevernas digitala kompetens. Dels saknas ofta kunskap om hur detta uppdrag ska genomföras och dels har systemet med en-till-en ställt skolbiblioteken inför nya utmaningar i detta arbete. Det förekommer också att skolorna inte har teknik vare sig i form av tillräckligt med datorer eller i form av en stabil uppkoppling mot internet. För att eleverna ska få de kompetenser och den undervisning de har rätt till krävs att rektorer och huvudmän ser till att

³⁶ En digital agenda i människans tjänst – en ljusnande framtid kan bli vår (SOU 2014:13).

³⁷ <http://www.regeringen.se/> Bilaga till regeringsbeslut I:1, 2017-10-19.

³⁸ <http://www.regeringen.se/> – Bilaga till regeringsbeslut I:1, 2017-10-19 s. 8.

³⁹ Ibid s. 11.

nödvändig kompetens och teknik finns och att arbetet planeras utifrån de förutsättningar som finns på respektive skola.

Skolinspektionen genomför under 2018 en kvalitetsgranskning i syfte att granska kvaliteten i undervisningen om källkritiskt förhållningssätt till digitala och andra källor. Det omfattar vad undervisningen om källkritiskt förhållningssätt innehåller och hur undervisningen utformas så att eleverna ges möjlighet att utveckla sina förmågor.⁴⁰

Rektors ansvar

Rektor har ett stort ansvar för skolans verksamhet och därmed också för skolbiblioteken och hur dess verksamhet kommer eleverna till godo. Flera undersökningar visar dock att rektorer har en traditionell syn på skolbiblioteken, vilket innebär ett ensidigt fokus på böcker och läsning.⁴¹ Denna granskning visar att rektorer inte alltid tar ansvar fullt ut för skolbibliotekets integrering i den pedagogiska verksamheten. Därmed uppstår problem med till exempel bristande likvärdighet, bristande samverkan och bristande kompetens hos personalen. Om rektorerna inte tydligt definierar vilket uppdrag skolbibliotekarien har och hur lärarna förväntas samverka med skolbibliotekarien blir förutsättningarna dåliga för att skolbiblioteket verkligen ska vara en aktör i elevernas samlade kunskapsutveckling.

Rektorerna har vid flera skolor lyft frågan om tillgången på utbildade bibliotekarie och menar att det är svårt att få tag på personal som har kompetens både när det gäller att arbeta med elevernas språkliga förmåga och när det gäller att arbeta med den digitala förmågan. Ofta anställer rektorerna en intresserad lärare som skolbibliotekarie utan att undersöka om den personen har kompetens fullt ut att arbeta med de frågor som ingår i skolbibliotekets uppdrag. Utbildade bibliotekarier har å andra sidan inte alltid pedagogisk kompetens. Det kan innebära att eleverna inte alltid får relevant stöd i sin kunskapsutveckling av dem. Förutom kompetensen hos rektorerna om bredden i skolbibliotekets uppdrag är det alltså inte alltid så att bredden i kompetens finns hos skolbibliotekarien. Skolverkets utbildningsinsats Läsluft adresserar numera också skolbibliotekarier, och det är tydligt att i de fall lärare och skolbibliotekarie har getts möjlighet att tillsammans delta i denna eller andra utbildningar stärks dels deras kompetens och även deras insikt om vikten av samverkan.

Att skolbiblioteken inte synliggörs i skolornas kvalitetsarbete innebär att de inte alltid är en del av det utvecklingsarbete som bedrivs vid skolorna. Skolbiblioteken riskerar att bli en ö för sig som lever sitt eget liv.

Avslutningsvis

Skolbiblioteken kan fylla en viktig funktion att tillsammans med skolan rusta barn och unga med kunskaper och färdigheter som de behöver i dagens och framtidens samhälle. Denna granskning har bidragit med nya iakttagelser kring skolbibliotekens verksamhet. Till exempel framkommer det att skolbiblioteken i låg utsträckning är en integrerad del av den pedagogiska verksamheten, att skolbibliotekens arbete för att stärka elevernas digitala kompetens behöver stärkas och att rektorerna behöver ta ett större ansvar för verksamheten. Skolinspektionen kan därmed konstatera att kvaliteten i skolbibliotekens arbetssätt behöver utvecklas. För att använda sig av den potential ett välfungerande skolbibliotek erbjuder för samtliga elever i Sveriges skolor behöver flera insatser genomföras. Skolorna måste ta ett större ansvar för verksamheten och att det blir en integrerad del av skolornas pedagogiska verksamhet. Kompetensen avseende hur skolbibliotek kan användas för att stödja elevernas lärande fullt ut behöver ökas. Skolinspektionen ser därför positivt på de åtgärder Skolverket föreslår,

⁴⁰ <https://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn--granskning/Kvalitetsgranskning/Skolinspektionen-granskar-kvaliteten/undervisning-om-kallkritik/>

⁴¹ Gärdén, Kungliga biblioteket (2017) s. 31.

bland annat att de ska erbjuda insatser för att stärka skolbiblioteksverksamheten inom de nationella skolutvecklingsprogrammen samt ta fram stödmaterial för skolbiblioteksverksamheten.⁴²

Sammanfattningsvis kan Skolinspektionen konstatera att skolbibliotekens förutsättningar och verksamhet behöver utvecklas inom flera områden. Detta för att de ska kunna fylla sin funktion att stödja elevernas kunskapsutveckling och utveckling till aktiva samhällsmedborgare.

⁴² Skolverket (dnr 2017:1228).

Referenser

- Alexandersson m.fl., Myndigheten för skolutveckling (2007). *Textflytt och sök slump informationssökning via skolbibliotek*.
- Fackförbundet DIK. 2017-05-11. *Här finns skolor som håller världsklass*.
- Gärdén, C. (2017), *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010–2015: Kungliga Biblioteket. Nationella Biblioteksstrategin*. Rapport.
- Handlingsplan för jämställdhetsintegrering på Skolinspektionen 2016–2018 (Dnr 09-2015:7476).
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). *IFLA:s riktlinjer för skolbibliotek*. Juni 2015.
- Kungliga biblioteket (2016a) *Skolbibliotek – hur ser de ut?* En kartläggning inom ramen för den myndighetsöverskridande skolbiblioteksgruppen (Dnr 6.7-2016-499).
- Kungliga biblioteket (2016b) *Skolbibliotek som pedagogisk resurs 2016* Grundskolebibliotek Gymnasiebibliotek.
- Kungliga Biblioteket (2017), *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering. Nationella Biblioteksstrategin*. Rapport.
- Limberg, Louise (2002). *Skolbibliotekets pedagogiska roll. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.
- Limberg, Louise. (2003) *Skolbibliotekets pedagogiska roll: en kunskapsöversikt*. Skolverket.
- Limberg, Louise och Folkesson, Lena. (2006). *Undervisning i informationssökning. Slutrapport från projektet informationssökning, didaktik och lärande (IDOL)*.
- Limberg, Louise & Lundh, Anna Hampson, red. (2013). *Skolbibliotekets roller i förändrade landskap – En forskningsantologi*. Lund: BTJ Förlag.
- Programme for International Student Assessment (PISA) (2015).
- Skolinspektionen (2012) *Läsundervisning inom ämnet svenska för årskurs 7–9*. Rapport 2012:10. Dnr 2009:1774.
- Skolinspektionen (2015) *Mer varierad läs- och skrivundervisning kan öka motivation och intresse*. Kort rapport 2015-06-03. Dnr 2011:6488.
- Skolinspektionen beslut (dnr 2015:4686, 2015:8691, 2015:8997, 2015:9164, 2015:9853, 2016:4394, 2015:9565, 2015:8997, 2016:4984, 2015:8997, 2015:10011, 2015:4875, 2016:4394, 2016:10364)
- Skolinspektionens årsrapport (diarienummer 2018:2536).
- Skolverkets hemsida www.skolverket.se.
- Skolverket (2016a). *Källkritik på internet*. Franche, Helena och Johansson, Monica. Högskolan i Borås.
- Skolverket (2017) *”Redovisning av uppdrag att se över i vilken mån skolbibliotekets funktion och skolbibliotekariernas kompetens i dag används på bästa sätt för att stärka utbildningens kvalitet”* (Dnr 2017:1228).
- Timothy Snyder (2017). *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*. Tim Duggan Books, New York.
- Svensk biblioteksforening (2014). *Medie- & informationskunnighet – en forskningsantologi*, Eckerdal Rivano, J och Sundin, Olof.

Regeringens hemsida www.regeringen.se

Styrdokument

Bibliotekslag (SFS 2013:801).

Förordning (2016:370) om statsbidrag för personalförstärkning i skolbibliotek.

Skolförordning 2017:11. *Förordning om ändring (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskolan och fritidshemmet.*

Proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.*

Skollagen (SFS 2010:800).

Skolverket (2002) *Skolbibliotekets pedagogiska roll – en kunskapsöversikt.*

Skolverket (2015). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 Reviderad 2015.*

Skolverket (2017). *Skolverkets lägesbedömning 2017.*

Bilaga 1 – Urval och metod

Granskningen omfattar 20 skolor och är avgränsad till mellanstadiet (årskurs 4–6). Motiveringen till att granskningen är inriktad mot grundskolans mellanstadieår är bland annat att det i regel är under dessa år som elevers intresse för att läsa utvecklas eller avstannar. Det får påverkan på elevernas läsförståelse i många ämnen under många år.

Urvalet är stratifierat, för att säkerställa att det finns tillgång till skolbibliotek på respektive skola.⁴³ I urvalet för granskningen finns 17 kommunala huvudmän och 2 fristående huvudmän. Två av skolorna tillhör samma huvudman (Växjö kommun). Vi har eftersträvat att besöka skolor både i större och mindre kommuner, geografiskt spridda över landet. Besöken genomfördes mellan december 2017 och april 2018. Inför besöken genomfördes dokumentanalys, dels av en verksamhetsredogörelse rektor fyllt i och dels av exempelvis skolbiblioteksplan eller sådana delar av kvalitetsarbetet som omfattar skolbibliotekets verksamhet. Vid besöken genomfördes besök i skolbiblioteket och semistrukturerade intervjuer. Skolinspektionens utredare intervjuade elever, skolbibliotekarie, en grupp med lärare och rektor. För att säkerställa likvärdiga bedömningar av de besökta verksamheterna utarbetades ett bedömningsunderlag. Bedömningsunderlaget har använts vid såväl bedömningar av de enskilda verksamheterna som i arbetet med denna övergripande publikation. Eftersom Skolinspektionen omfattas av ett jämställdhetsintegreringsuppdrag har även denna granskning gjort det.

Följande skolor har ingått i granskningen:

Skolans namn	Huvudman
Hjulsbroskolan	Linköpings kommun
Möllevångsskolan	Malmö kommun
Hjulsta grundskola F–9	Stockholms kommun
Bäckaslövskolan	Växjö kommun
Vegaskolan 4–6	Vännäs kommun
Mörarps skola	Helsingborgs kommun
Hägneskolan	Sävsjö kommun
Bräckeskolan 3–6	Göteborgs kommun
Ingelstad skola	Växjö kommun
Vallaskolan	Södertälje kommun
Vittra Forsgläntan	Vittraskolorna AB
Läredaskolan F–6	Hässleholms kommun
Kumlaby skola F–5	Kumla kommun
Kyrkskolan	Danderyds kommun
Sjuntorpskolan 4–9	Trollhättans kommun
Mariefreds skola	Strängnäs kommun
Musikugglan	Tant Grön AB
Hörnefors Centralskola F–6	Umeå kommun
Nästegårdsskolan	Vara kommun
Hellbergsskolan	Sundsvalls kommun

⁴³ Följande krav ska, enligt Skolinspektionen, vara uppfyllda för att eleverna ska anses ha tillgång till skolbibliotek:

1. Eleverna har tillgång till ett skolbibliotek i den egna skolenhetens lokaler eller på rimligt avstånd från skolan som gör det möjligt att kontinuerligt använda biblioteket som en del av elevernas utbildning för att bidra till att nå målen för denna.
2. Biblioteket omfattar böcker, facklitteratur och skönlitteratur, informationsteknik och andra medier.
3. Biblioteket är anpassat till elevernas behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.

Bilaga 2 – bedömningsmatris

Kvalitetsgranskning – Skolbibliotek Bedömningsmatris 171116

Syfte och frågeställningar

Syftet är att granska om och hur skolan använder skolbiblioteket som pedagogisk resurs för att främja eleverns lärande.

- 1. I vilken utsträckning använder skolan skolbiblioteket som en integrerad del i den pedagogiska verksamheten?*
- 2. I vilken utsträckning tar rektor ansvar för en väl fungerande samverkan mellan skolbibliotek och lärare?*

Bedömningsmatris

Denna matris omfattar projektets frågeställningar, bedömningspunkter och indikatorer. Observera att ytterligare anvisningar och vägledning för bedömning ges i intervjuguiderna. För konkret vägledning om hur verksamhetsbesöken ska genomföras; se dokumentet Granskningsrutiner.

1 I vilken utsträckning använder skolan skolbiblioteket som en integrerad del i den pedagogiska verksamheten?

<u>Bedömningspunkter</u>	<u>Indikatorer</u> (alla indikatorer behöver inte ha noterats för att en bedömning ska kunna göras)	<u>Förtydligande exempel</u>
1 A Skolbibliotekets verksamhet är på ett likvärdigt sätt en integrerad del av skolans undervisning och främjar elevers lärande och utveckling.	Lärare och skolbibliotekarien planerar relevanta delar av undervisning tillsammans.	Har gemensam tid för planering. Skolbibliotekarien har skaffat sig kännedom om elevernas läsförmåga och behov. Skolbibliotekarien har skaffat sig kännedom om elevernas digitala kompetens.
	Skolbibliotekarien deltar aktivt i arbetet i klassrummet.	Skolbibliotekarien är med på lektioner i olika årskurser och ämnen. Leder lektioner.
	Skolbiblioteket är en resurs i flertalet av skolans ämnen.	Skolbiblioteket används i ett flertal av skolans ämnen utifrån behov.
	Skolbibliotekets verksamhet främjar elevernas kunskapsutveckling.	Exempelvis tillför skolbiblioteksverksamheten dimensioner i olika teman och i olika ämnen.
	Skolbibliotekets verksamhet är en del av skolans värdegrundsarbete.	Skolbiblioteket har en planerad verksamhet för värdegrundsfrågor t ex dikter om vänskap i en årskurs, texter om människors olikheter i en årskurs osv. Skolbibliotekarien är en självklar samarbetspartner då problem uppstår i en klass.
	Skolbiblioteket används och anpassas på ett likvärdigt sätt utifrån elevers och elevgruppers olika behov.	Exempel på grupper som biblioteket och dess verksamhet kan anpassas efter: <ul style="list-style-type: none"> - Elever som behöver extra utmaningar - Elever som behöver extra stöd - Annat modersmål - Minoritetsspråk - Funktionsvariationer

		<p>- Alla lärare/ämnen använder skolbiblioteket</p> <p>Biblioteket kan också ha egen klassöverskridande gruppverksamhet till exempel för elever med dyslexi eller specifika intressen.</p>
	Skolbibliotekets verksamhet genomförs av jämställdhetsaspekter.	<p>Hos lärarna finns kunskap om pojkars och flickor olika läsbeteende och läsvanor.</p> <p>Det finns strategier för att motverka att elever hamnar i könsstereotypa beteende till exempel för att öka pojkars läslust och läsförmåga.</p>
	Skolbiblioteket har en inbjudande miljö för alla elever.	Till exempel exponeras böcker och media på ett inbjudande sätt. Alla elever känner en tillhörighet på skolbiblioteket.
	Elever har inflytande över skolbibliotekets verksamhet.	<p>Inköp, ex nya böcker, när biblioteket görs om. Öppettider</p> <p>Aktiviteter, ex poesidagar</p> <p>Undervisningen, ex projekt/hur man arbetar med källkritik</p>
1 B Skolbiblioteket stärker elevernas läsförmåga och läsintresse	Skolbibliotekarien har god kännedom om elevernas läsförmåga.	<p>Skolbibliotekarien tar del av lärares diagnostisering/kartläggning av elevernas läsförmåga och kan hjälpa till att hitta relevant litteratur.</p> <p>Skolbibliotekarien deltar i planering av den fördjupade läsundervisningen.</p> <p>Skolbibliotekarien är involverad i skolans arbete med läslyftet.</p>
	Skolbibliotekarien har kompetens för att arbeta med att stärka elevernas läsförmåga och läsintresse.	Skolbibliotekarien har utbildning och kompetens avseende fördjupad läsinlärning t ex lässtrategier.

	Skolbibliotekarien har god kännedom om elevernas läsintresse.	Skolbibliotekarien undersöker hur elevernas läsintresse utvecklas över tid, exempelvis genom att samtala med eleverna. Skolbibliotekarien lär känna elever och klasser när de börjar på skolan, för att utifrån det kunna följa elevernas utveckling. Skolbibliotekarien får information från lärare om hur elevernas läsintresse utvecklas över tid.
	Skolbibliotekarien har kännedom om den undervisning som bedrivs avseende läsförmåga och läsintresse.	Skolbibliotekets roll för att stödja elevers läsförmåga och läsintresse diskuteras kontinuerligt
	Skolbibliotekarien är delaktig i den undervisning som bedrivs avseende läsförmåga och läsintresse.	
	Skolbibliotekets egna verksamhet främjar elevernas läsförmåga och läsintresse.	Det finns verksamhet "frikopplat" från den övriga undervisningen på skolbiblioteket som stödjer elevernas läsförmåga och läsintresse.
1 C Skolbiblioteket stärker elevernas medie- och informationskunnande (MIK) samt förmåga att vara källkritiska	Skolbibliotekarien har kännedom om elevernas medie- och informationskunnande (MIK).	Skolbibliotekarien lär känna elever och klasser när de börjar på skolan för att utifrån det kunna följa elevernas utveckling när det gäller digitalt användande och kompetens.
	Skolbibliotekarien har kompetens för att arbeta med att stärka elevers medie- och informationskunnande (MIK) och förmåga att vara källkritiska	Skolbibliotekarien har utbildning och kompetens avseende medie- och informationskunnande (MIK).
	Skolbibliotekarien har kännedom om elevernas förmåga att vara källkritiska.	
	Skolbibliotekarien har kännedom om den undervisning som bedrivs avseende medie- och informationskunnande (MIK) samt källkritik.	Skolbibliotekets roll för att stödja elevers medie- och informationskunnande (MIK) samt förmåga att vara källkritiska.
	Skolbibliotekarien är delaktig i den undervisning som bedrivs avseende	Kännedom om undervisning som bedrivs

	medie- och informationskunnande (MIK) samt källkritik.	Delaktig i undervisning som bedrivs Ansvarig för att planera och genomföra delar av den undervisning Handleda lärare när det gäller MIK och källkritik
	Skolbibliotekets egna verksamhet främjar elevernas medie- och informationskunnande (MIK) samt källkritiska förmåga.	Det finns verksamhet "frikopplat" från den övriga undervisningen på skolbiblioteket som stödjer elevernas medie- och informationskunnande (MIK) samt källkritiska förmåga.

2 I vilken utsträckning tar rektor ansvar för en väl fungerande samverkan mellan skolbibliotek och lärare?

<u>Bedömningspunkter</u>	<u>Indikatorer</u> (alla indikatorer behöver inte ha noterats för att en bedömning ska kunna göras)	<u>Förtydligande exempel</u> (om exempel saknas bedöms indikatorn vara tillräckligt tydlig) /
2 A Rektor tar ansvar för skolbiblioteket som pedagogisk resurs	Rektor har kunskap om vilken betydelse en väl fungerande skolbiblioteksverksamhet har för elevernas kunskapsutveckling.	Rektor har fått fortbildning om skolbibliotekets betydelse. Rektor har nätverk med andra rektorer där bland annat (eller enbart) skolbiblioteksfrågan lyfts. Huvudmannen är aktivt intresserad och stöttande när det gäller skolbiblioteksverksamheten (ex Linköping). I kommunen finns en biblioteksplan där skolbiblioteksverksamheten berörs.

	<p>Rektor har god kännedom om det egna skolbibliotekets verksamhet, förutsättningar, utmaningar och framgångsfaktorer.</p>	<p>Rektor har kontinuerliga samtal om skolbibliotekets betydelse och förutsättningar med lärare i olika ämnen och skolbibliotekarien.</p> <p>På skolan kartläggs hur biblioteket ser ut, vilka resurser som finns samt vad som behöver utvecklas.</p>
	<p>Rektor tar ansvar för att skolbibliotekets lokaler, fysiska och digitala innehåll, bemanning och öppettider motsvarar elevernas behov.</p>	<p>Rektor har god kännedom om elevernas behov till exempel avseende behov av särskilt stöd, behov av utmaningar, annat modersmål, funktionsvariationer, den psykosociala situationen i elevgrupper och klasser osv. Skolbibliotekets bemanning, öppettider, verksamhet, fysiska och digitala innehåll samt lokalernas läge och utformning styrs av elevernas identifierade behov.</p>
	<p>Rektor tar ansvar för skolbibliotekets roll i elevernas kunskapsutveckling.</p>	<p>Rektor ser till att skolbibliotekets har en självklar roll då undervisningen planeras och genomförs.</p> <p>Det finns rutiner för vad biblioteket ska arbeta med i de olika årskurserna.</p> <p>Skolbibliotekarien sitter med i skolutvecklingsgrupper t ex språkutvecklingsgrupp.</p>
	<p>Rektor tar ansvar för skolbibliotekets roll i skolans värdegrundsarbete.</p>	<p>Rektor ser till att skolbiblioteket har en självklar roll i skolans värdegrundsarbete till exempel genom att arbeta med MIK, källkritik och delta i planering och genomförande av värdegrundsarbetet.</p> <p>Skolbiblioteket har en planerad verksamhet för värdegrundsfrågor t ex dikter om vänskap i en årskurs, texter</p>

		<p>om människors olikheter i en årskurs osv.</p> <p>Skolbibliotekarien är en självklar samarbetspartner om/i en klass. Rektorn kan då fråga "Vad kan du bistå med?".</p>
	Skolbibliotekets verksamhet är synliggjord på skolan och för eleverna.	<p>Skolbiblioteket är omnämnt i till exempel informationsmaterial eller på hemsidan.</p> <p>Skolbiblioteket har en central plats i elevernas utbildning och de känner väl till skolbibliotekets verksamhet.</p> <p>Information om skolbiblioteket och dess verksamhet har en självklar plats i introduktionen av nyanställda lärare.</p>
	Skolbibliotekets verksamhet är en del av skolans kvalitetsarbete.	I kvalitetsarbetet följs skolbibliotekets verksamhet upp och utvecklingsbehov identifieras. Skolan har en skolbiblioteksplan där mål och utvecklingsområden definieras.
	Rektor har tydligt uttalade förväntningar på skolbibliotekarien och hens uppdrag.	Skolbibliotekariens uppdrag är tydligt uttalat både för skolbibliotekarien och för lärare.
	Rektor har tydligt uttalade förväntningar på att, och hur, lärare ska använda skolbiblioteket likvärdigt.	<p>Rektorn ställer frågor på medarbetarsamtal om hur läraren använder skolbiblioteket.</p> <p>Rektorn arbetar för att skolbiblioteket används generellt av alla lärare på skolan, inte bara av eldsjälar.</p>
	Rektor har tydligt uttalade förväntningar på att, och hur, lärare ska använda skolbiblioteket utifrån elevers olika behov.	Rektor har god kännedom om elever och elevgruppers behov och uttalar förväntningar om hur skolbiblioteket ska fylla en roll för att tillfredsställa de behov eleverna har.

2 B Rektor tar ansvar för att personalen har tillräcklig kompetens	Lärare i olika årskurser och i olika ämnen har kunskap om hur skolbiblioteket kan användas som pedagogisk resurs.	Lärare i olika årskurser och i olika ämnen och skolbibliotekarien har kunskap om varandras uppdrag. Lärarna har kompetens för att kunna använda skolbiblioteket som en integrerad del av undervisningen. Skolbibliotekarien har kompetens för att kunna se till att skolbiblioteket är en del av skolans samlade pedagogiska resurs. Rektorn tar ansvar för att skolbibliotekarien är väl insatt i skolans styrdokument. Skolbibliotekarien uppmuntras att ha kontakter på andra skolor t ex i nätverk där skolbiblioteksverksamheten berörs.
	Personalen på skolbiblioteket är insatta i skolans läsfrämjande arbete i olika årskurser.	
	Personalen på skolbiblioteket är insatta i skolans arbete med MIK och källkritik i olika årskurser.	
2 C Rektor ger förutsättningar för en väl fungerande samverkan	Personalen får tid för att kunna samarbeta om undervisningens innehåll, upplägg och genomförande.	Skolbibliotekarien deltar på gemensamma konferenser på skolan, exkluderas inte pga att "det är bra om skolbiblioteket är öppet i stället"
	Personalen får gemensam kompetensutveckling.	

Bilaga 3 – Referenspersoner

Cecilia Gärden (filosofie doktor).

Anette Holmqvist (Skolverket).

Bilaga 4 – Författningsstöd

Skolbibliotek

Skollagen (2010:800):

Eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek (2 kap. 36 § skollagen).

Förarbeten:

Proposition 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, s 661

Paragrafen innebär en skyldighet för alla skolhuvudmän för de uppräknade skolformerna att anordna sin verksamhet så att eleverna har tillgång till skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen. Hur detta anordnas måste kunna variera från skolenhet till skolenhet.

Proposition 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, s 284

Med skolbibliotek brukar vanligtvis avses en gemensam och ordnad resurs av medier och information som ställs till elevernas och lärarnas förfogande och som ingår i skolans pedagogiska verksamhet med uppgift att stödja elevernas lärande. Regeringen anser att skolbiblioteken spelar en så viktig roll för att stimulera elevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen att det är motiverat med en egen bestämmelse i skollagen. Regeringen anser dessutom att det är självklart att även elever i grundsärskolan, specialskolan och sameskolan i motsats till dagens reglering omfattas av bestämmelsen. Som en följd av regeringens förslag i övrigt omfattas även fristående huvudmän av förslaget.

Enligt regeringens uppfattning har de allra flesta skolor i samtliga skolformer redan i dag tillgång till skolbibliotek på ett eller annat sätt. Tillgången till skolbibliotek måste kunna anordnas på olika sätt beroende på de lokala förhållandena vid varje skola. En liten skola på landsbygden kan ha behov av andra lösningar än en stor skola i en stor stad. Därför måste anordnandet av skolbibliotek kunna se olika ut utifrån varje skolas eller elevernas olika behov och förutsättningar. Regeringen föreslår således att eleverna ska ha tillgång till skolbibliotek men att organiseringen av skolbiblioteksverksamheten ska vara flexibel.

Bibliotekslagen (2013:801):

I denna lag finns bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet. Det allmänna biblioteksväsendet består av all offentligt finansierad biblioteksverksamhet och utgörs av:

1. folkbibliotek,
2. skolbibliotek,
3. regional biblioteksverksamhet,
4. högskolebibliotek,
5. lånecentraler, och

6. övrig offentligt finansierad biblioteksverksamhet (1 § bibliotekslagen)

Enligt 2 kap. 36 § skollagen (2010:800) ska eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ha tillgång till skolbibliotek (10 § bibliotekslagen).

Bibliotekens ändamål

Bibliotekslagen (2013:801):

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla (2 § bibliotekslagen).

Biblioteksplaner

Kommuner och landsting ska anta biblioteksplaner för sin verksamhet på biblioteksområdet (17 § bibliotekslagen).

Likvärdig utbildning

Skollagen 2010:800:

Utbildningen inom skolväsendet ska vara likvärdig inom varje skolform och inom fritidshemmet oavsett var i landet den anordnas (1 kap. 9 § skollagen).

Proposition 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, s 638

Begreppet "likvärdig" innebär inte att utbildningen ska vara likformig i betydelsen likadan utan att kvaliteten i verksamheten ska vara så hög att de fastställda målen kan uppnås oavsett var i landet verksamheten bedrivs. Hur verksamheten ska utformas för att nå de fastställda målen kan variera beroende på lokala behov och förutsättningar. Det finns olika vägar att nå de fastställda målen. Hänsyn ska tas till barnens och elevernas olika förutsättningar och behov. Det finns utrymme för anpassningar av undervisningen och organisationen av utbildningen till behoven hos olika barn och elever, så länge de tillförsäkras lika tillgång till likvärdig utbildning.

Rektor tar ansvar för skolbiblioteket som pedagogisk resurs

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, reviderad 2017

Som pedagogisk ledare och chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas mot de nationella målen. Rektorn ansvarar för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen och kunskapskraven. Rektorn har ansvaret för skolans resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att

- skolans arbetsmiljö utformas så att alla elever, för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, ges aktivt lärarstöd och får tillgång till och förutsättningar att använda läromedel av god kvalitet samt andra lärverktyg för en tidsenlig utbildning, bland annat skolbibliotek och digitala verktyg (2.8 Rektorns ansvar).
- skolbibliotekets verksamhet används som en del i undervisningen för att stärka elevernas språkliga förmåga och digitala kompetens (2.8 Rektorns ansvar).

De reviderade bestämmelserna gäller alla skolor från läsåret 2018/19. Ändringarna träder i kraft den 1 juli 2017 och ska tillämpas första gången på utbildning som påbörjas efter den 30 juni 2018. Det står dock skolorna fritt att börja tillämpa ändringarna från och med den 1 juli 2017.

Värdegrundsarbete

Skollagen (2010:800):

Målinriktat arbete

Huvudmannen ska se till att det inom ramen för varje särskild verksamhet bedrivs ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling av barn och elever. Närmare föreskrifter om detta finns i 7 och 8 §§ (6 kap. 6 § skollagen)

Skyldighet att förebygga och förhindra kränkande behandling

Huvudmannen ska se till att det genomförs åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling (6 kap. 7 § skollagen).

Proposition 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, s 320

Det är skolans, och ytterst rektorns, ansvar att skapa trygghet och studiero i skolan. En viktig förutsättning för detta är att elever, lärare och annan personal känner ett gemensamt ansvar och har respekt för varandra i skolan samt att skolan även involverar elevernas vårdnadshavare i arbetet med att skapa gemensamma utgångspunkter för en trygg skolmiljö. Det kräver ett aktivt värdegrundsarbete där grundläggande demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter kommer till uttryck i praktisk handling. Att skapa en miljö som bygger på respekt och delaktighet utgör grunden för en trygg och utvecklande studiemiljö. Rutiner för att säkerställa samverkan och kommunikation mellan elever, lärare och annan personal är också centrala inslag i det förebyggande och långsiktiga arbetet.

Prioriterade grupper

Bibliotekslagen (2013:801):

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information (4 § bibliotekslagen).

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska, bland annat genom att erbjuda litteratur på

1. de nationella minoritetsspråken,
2. andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska, och
3. lättläst svenska (5 § bibliotekslagen).

Kvalitetsarbete

Skollagen (2010:800):

Varje huvudman inom skolväsendet ska på huvudmannanivå systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen (4 kap. 3 § skollagen).

Sådan planering, uppföljning och utveckling av utbildningen som anges i 3 § ska genomföras även på förskole- och skolenhetsnivå (4 kap. 4 § skollagen).

Kvalitetsarbetet på enhetsnivå ska genomföras under medverkan av lärare, förskollärare, övrig personal och elever. Barn i förskolan, deras vårdnadshavare och elevernas vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta i arbetet.

Rektorn och förskolechefen ansvarar för att kvalitetsarbete vid enheten genomförs enligt första och andra styckena.

Inriktningen på det systematiska kvalitetsarbetet enligt 3 och 4 §§ ska vara att de mål som finns för utbildningen i denna lag och i andra föreskrifter (nationella mål) uppfylls (4 kap. 5 § skollagen).

Det systematiska kvalitetsarbetet enligt 3 och 4 §§ ska dokumenteras (4 kap. 6 § skollagen).

Kompetensutveckling

Skollagen (2010:800):

Huvudmannen ska se till att personalen vid förskole- och skolenheterna ges möjligheter till kompetensutveckling.

Huvudmannen ska se till att förskollärare, lärare och annan personal vid förskole- och skolenheterna har nödvändiga insikter i de föreskrifter som gäller för skolväsendet (2 kap 34 § skollagen).

Förarbeten:

Proposition 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet s 661

Bestämmelsen, som här gäller samtliga huvudmän inom skolväsendet, avser att tydliggöra att huvudmannen ska ge förutsättningar, bl.a. ekonomiskt och tidsmässigt, för kompetensutveckling. Enligt andra stycket, som delvis motsvarar 2 kap. 7 a § i 1985 års skollag, har huvudmannen ett ansvar för att all personal vid förskole- och skolenheterna får kännedom om de föreskrifter som gäller för skolväsendet. I nyss nämnda bestämmelse gäller detta bara för den undervisande personalen. I den föreslagna skollagen har detta alltså utvidgats till att avse all personal. För den icke undervisande personalen handlar den nödvändiga insikten om framför allt de föreskrifter som rör skolans värdegrund etc., t.ex. 6 kap. om åtgärder mot kränkande behandling.

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, reviderad 2017

Som pedagogisk ledare och chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas mot de nationella målen. Rektorn ansvarar för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen och kunskapskraven. Rektorn har ansvaret för skolans resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter och kontinuerligt ges möjligheter att dela med sig av sin kunskap och att lära av varandra för att utveckla utbildningen (2.8 Rektorns ansvar).